

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

37E JAARGANG

WOENSDAG 24 DECEMBER 1952

No 1857

COMMISSIE VAN REDACTIE

Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen;
F. de Vries; C. van den Berg (secretaris)
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.

Assistent-redacteur: J. H. Zoon

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË

J. E. Mertens; J. van Tichelen;
R. Vandeputte.

Voor de niet gesigioneerde artikelen is de commissie
van redactie verantwoordelijk.

BERICHT

In verband met de feestdagen zal volgende week
geen „E.-S.B.” verschijnen.

INHOUD

	Blz.
Fietsen met zijwind	984
Inflatie- en deflatietendities in de Verenigde Staten door Dr J. Kaufmann	985
Kan Japan worden beschuldigd van „social dumping”? door Dr G. J. Kloos	987
Ontwikkeling van de wereldhandel in rayon- goederen door Drs B. M. Sweers en P. H. Prak	989
Achtergronden, vooruitzichten en gevolgen der Europese economische integratie door Drs F. Hartog	992
Boekbespreking:	
„The impact of the rearmament on Western people”, bespr. door Drs J. H. Lubbers ..	994
Ingezonden stuk:	
Electriciteitspolitiek door Drs J. G. de Groot met naschrift van Drs D. Boersma	994
Geld- en kapitaalmarkt door Drs J. C. Brezet	998
Statistieken:	
Gecombineerde maandstaat van de grote ban- ken in Nederland	999
In- en uitvoer van Nederland	999
Werkloosheid en werkverruiming in Neder- land	999

Dezer dagen

afcheid van het jaar. Te vroeg? De redactie hoopt, met de lezers, dat er in de komende dagen geen groot nieuws zal zijn, daarbij aansluitende aan de gedachte, dat gelukkige volken geen geschiedenis hebben. Verder wordt zij, zoals de theoretische economie, geleid door een begin van inzicht in institutionele factoren.

Wat was 1952? Een van die jaren, die genoeg moeten nemen met een plaatsje op het koppelteken, wanneer historici het gebeuren zullen verdelen naar het tijdvak 1945-19...? Voor Nederland waarschijnlijk niet. Dit jaar heeft een goede kans op een eigen alinea in de economische geschiedenis, zeker wanneer alle jaarcijfers binnen zullen zijn; „Hoe het groeide”, de valuta- en goudvoorraad wel te verstaan.

Afscheid van de rubriek. Te vroeg? (Laten we in elk geval een vraagteken zetten; behalve voor de tekstgetrouwe weergave van citaten is een uitroepteken in deze rubriek steeds bewust vermeden).

De roekeloosheid van een jongeman, die blij was met het leven en dacht, dat Nederland een groter conceptie van eenheid had begrepen, was het begin. Thans zijn wij toe aan het anderhalve lustrium, een ongezochte gelegenheid voor een opheffingsuitverkoop.

„Prête-moi ta plume pour écrire un mot”, zoveel keer hebben de groten van geest mildelijk hun citaten geleverd om de schamele rok te sieren, zouden zij nog een keer tot hulp te bewegen zijn?

„Nec lusisse pudet, sed non incidere ludum”, — niet dat men gespeeld hééft, doch dat men het spel niet staakt, is beschamend —, zo luidt het motto, dat Nicolaas Beets, met assistentie van Horatius, aan de Camera Obscura meegaf. Zullen wij — wetend dat de heler even slecht is als de steler — de gedachte overnemen? Van de eerste af tot de voorliggende toe, hadden wij de speelruimte ter beschikking. Met weemoed denken wij aan de eerste paar jaren, toen de onvergetelijke Polak wel bij onregelmatige toerbeurt te hulp schoot; met vriendschap aan degenen, die hun Juli-avonden nog verlengden om de continuïteit te bewaren.

„Ma chandelle est morte, je n'ai plus de feu”. Daarvoor is geen reden als men de vergelijkingsdata Juni 1945 en December 1952 neemt. Achterblijven bij ex-ante gedachten mag niet ontmoedigen als de ex-post realisatie zoveel positiefs te zien geeft; doch de wiebelingen van alle dag kunnen aan kleur verliezen. Het is goed gezien door een hoofdfiguur in een snel klassiek wordend kinderboek: „Een heel moeilijk vraagstuk, zei de Professor peinzend, en hij keek verlangend naar het boek, dat hij zolang naast zich had neergelegd”.

De medeleden van de redactie hebben het stukje — dit moge hen disculperen — immer ongezien ter zetterij doen dragen. Dank moet blijken. Waar blijft Vondel of ten minste Alice, de bekoorlijke? „Thank you”, „don't say it any longer than that, said Alice”..... H.W.L.

KAS-ASSOCIATIEN.V.

SPIJSTRAAT 172, AMSTERDAM-C

BETALEN • BEWAREN • BEHEREN

Voorschotten op effecten en
schatkistpromessen

De Erven de Wed. J. van Nelle N.V.
te ROTTERDAM, vraagt voor de

BEDRIJFSECONOMISCHE DIENST

enige EMPLOYÉ'S voor a) planning en b) algemene onderzoekingen. Vereisten: leeftijd tot 30 jaar; dipl. H.B.S. 5 j.c.; voorts voor a) kennis van planningmethoden en variabele budgettering en voor b) gevorderde studie in accountancy resp. S.P.D. of M.O.

Sollicitaties, uitsluitend schriftelijk aan de afdeling Personeelszaken, moeten bevatten personalia, opleiding en arbeidsvoorgeschiedenis.

OP DE AFD. ECONOMIE/BEDRIJFSECONOMIE vacert per 1 Febr. een plaats voor een

DRS ECONOMIE

(hoofdvak Bedrijfseconomie); standplaats Den Haag.

Vereist: vlotte persoonlijkheid; goede voordracht; prettige omgangsvormen; brede belangstelling en bovenal liefde voor het vak.

Leeftijd: 25—30 jaar. Leservaring gewenst, maar niet vereist.

De functie kan niet als bijbetrekking worden vervuld. Uitvoerige schriftelijke sollicitaties worden verwacht aan het Algemeen Secretariaat Examenopleiding Hugas, Elgersma & Potgieser N.V., Sweelinckplein 46, Den Haag.

DYNAMOS, MOTOREN, INSTALLATIES

R. MEES & ZONEN

A° 1720

BANKIERS & ASSURANTIE-MAKELAARS

ROTTERDAM

AMSTERDAM - 's-GRAVENHAGE
DELFT - SCHIEDAM - VLAARDINGEN

beschikbare krachten

CANDIDAAT POL. SOCIALE WETENSCHAPPEN
zag zich gaarne te werk gesteld als

STAGIAIRE

voor ten minste ½ jaar. Specialisatie: Economische politiek, Arbeidsrecht en Sociale verzekering. S. A. Rozemond, 2e Oosterparkstraat 255, Amsterdam.

JURIST

33 jaar, ruim 10 jaar werkzaam geweest als

ECONOOM-STATISTICUS

voor research en organisatie in Nederland en de West, met publicistische en redactionele ervaring,

ZOEKT WERKkring

op juridisch, economisch, statistisch, redactioneel of administratief-organisatorisch gebied, liefst in de tropen. Brieven onder no. ESB 52-3, Bureau van dit blad, Postbus 42, Schiedam.

- Diversen -

Van Part. te koop
CITROEN

van Aug. 1950, 6 cyl., kachel, rolhoes, achteruitrijlamp en schijnwerper. Vlasakkerweg 24, Amersfoort. Tel. 4356.

EIGEN BEHEER VAN PENSIOENFONDSEN

★★★

Er zijn sterke argumenten voor
EIGEN BEHEER

waardoor men souverain blijft in eigen kring
en waardoor veelal belangrijke kostenbesparing mogelijk is.

★

Voorlichting, oprichting, belegging en
beheer door:

**N.V. Hollandsche Belegging en
Beheer Maatschappij**

KEIZERSGRACHT 706, AMSTERDAM-C.

DE ARTIKELEN VAN DEZE WEEK

Fietsen met zijwind.

In 1952 hebben eerst in de sector van de Overheid (o.a. door het achterblijven van de militaire uitgaven) en nadien in die van het bedrijfsleven (door voorraadintering en vooral ook door inkrimping van de overige investeringen) deflatoire krachten de overhand gekregen. Dreigt er nu in Nederland al een overhellen naar de deflatoire zijde? De financiële autoriteiten neigen bij de beantwoording van deze vraag tot voorzichtigheid: zij wijzen op het grote begrotingstekort 1953 en op de waarschijnlijkheid, dat ook voorraadaanvulling te eniger tijd weer de plaats zal gaan innemen van intering. Zij kunnen worden vergeleken met fietsers bij krachtige zijwind. Vanwege de voortdurende aandrang om het monetair evenwicht te verbreken in de inflatoire richting, hebben zij zich aangewend om met hun volle gewicht wat over te hellen tegen deze wind in. Wat kan er gebeuren wanneer de zijwind van krachtig, matig wordt, of zelfs even ophoudt? Blijft de fietser overhellen, dan kan hij naar de deflatoire zijde omvallen. In de financiële politiek van vandaag moet men dus proberen de juiste mate van uitgaven en belastingen te bepalen, waarbij niet slechts het monetair evenwicht van vandaag, maar ook dat van de toekomst moet worden betrokken. Zonder meer en zonder maat overstap gaan en maar uitgeven of belasting verlagen omdat er nu deflatie is, kan en mag men niet verlangen. Wel, dat nuchter en berekenend wordt aangegeven wat voor heden het meest gewenste niveau is en hoe men zich in de toekomst, indien nodig, weer op een zekere terughouding kan instellen. Op een op deze wijze gedoseerd programma tot handhaving van het monetair evenwicht moet worden gehoopt.

Dr J. KAUFMANN, Inflatie- en deflatietendities in de Verenigde Staten.

De beoordeling van de huidige tendenties wordt bemoeilijkt door vele onzekerheden. Naast statische inflatiefactoren (als sociale verzekeringen, het stelsel van landbouwsteun, minimumloonwetgeving, wettelijke „full employment”-politiek) en dynamische inflatiefactoren (bevolkingsaanwas, consumptiegewoonten) kan men deflatiefactoren onderkennen, waarvan het steeds groter wordend aantal rigiditeiten in de Amerikaanse economie wel de voornaamste is. Al met al lijkt schrijver een gematigd optimisme ten aanzien van de naaste en misschien zelfs de verdere toekomst gerechtvaardigd. In toenemende mate neemt in de Verenigde Staten het bewustzijn toe, dat het conjunctuurniveau in de Verenigde Staten rechtstreeks dat van de rest van de wereld beïnvloedt. Dit stijgend bewustzijn vormt z.i. een extra stuwkracht in de richting van een positieve conjunctuurpolitiek in de Verenigde Staten.

Dr G. J. KLOOS, Kan Japan worden beschuldigd van „social dumping”?

Ter beantwoording van deze vraag gaat schrijver, na een indruk te hebben gegeven van de Japanse loonstandaard in het algemeen, de ontwikkeling der lonen in Japan ná de oorlog na en de verhouding tussen de lonen in Japan en die in Nederland vóór de oorlog en thans. Geconstateerd wordt, dat de grote loonverschillen tussen Japan en Nederland vóór de oorlog tegenwoordig aanmerkelijk geringer zijn, doch voor bepaalde industrieën, waar veel vrouwenarbeid wordt verricht (zoals in de textielindustrie), nog wel bestaan. De lonen in Japan blijven zich nog in stijgende lijn bewegen. De conclusie luidt, dat Japan op dit ogenblik geen „social dumping” toepast.

Drs B. M. SWEERS en P. H. PRAK, Ontwikkeling van de wereldhandel in rayongoederen.

De internationale handel in rayongoederen vertoont sinds 1938 een zeer belangrijke groei in tegenstelling met die

in katoenen goederen (welke sinds 1909/13 vrijwel onafgebroken daalde) en wollen goederen (welke eveneens t.o.v. 1913 zeer sterk daalde, doch t.o.v. 1938 weer enigszins steeg). Stelt men deze handel in 1938 op 100, dan kwam hij in 1951 op ca 185. De export kwam in hoofdzaak uit een vijftal landen, nl. Verenigde Staten, Japan, Engeland, Italië en Frankrijk (in 1951 samen 81 pCt van het totaal). De bestemming van de wereldhandel is sterk verspreid; vooral het werelddeel Afrika is sinds 1938 veel grotere hoeveelheden gaan importeren: in 1951 359 pCt van de invoer in 1938. Ook de importen der Zuid- en Midden-Amerikaanse landen vertonen een vrij belangrijke stijging, die zich echter van 1948 t/m 1951 niet doorzette. De handel in rayonvezelstoffen vertoont ten slotte een veel sterkere ontwikkeling dan die in rayongarenstoffen en neemt thans reeds ca 40 pCt van de totale internationale handel in rayonstoffen voor zijn rekening.

Drs J. HARTOG, Achtergronden, vooruitzichten en gevolgen der Europese economische integratie.

Een overzicht van en commentaar op de debatten tijdens de jaarvergadering van de Vereniging voor de Staatshoudkunde, op Zaterdag 20 December jl. te Utrecht gehouden.

— SOMMAIRE —

La situation monétaire aux Pays-Bas.

Au cours de 1952 les tendances déflatrices ont pris le dessus aux Pays-Bas, en premier lieu dans le secteur administratif et ensuite dans le secteur industriel. On ne peut toutefois exiger que les autorités financières virent tout à coup de bord et se mettent à effectuer des dépenses ou à diminuer les impôts, mais bien plutôt qu'elles déterminent avec sobriété quel est le niveau actuellement le plus souhaitable et comment à l'avenir on pourrait en cas de nécessité en revenir à une certaine restriction.

Dr J. KAUFMANN, Tendances inflatoires et déflatrices aux Etats Unis.

De nombreux éléments incertains rendent difficile une appréciation des tendances actuelles d'inflation et de déflation aux Etats Unis. Après avoir examiné un certain nombre de facteurs qui exercent actuellement une influence dans ce domaine, l'auteur conclut qu'un optimisme mesuré se justifie pour le proche avenir et même peut-être à plus lointaine échéance.

Dr G. J. KLOOS, Le Japon peut-il être accusé de „dumping social”?

En réponse à cette question, l'auteur donne une idée du niveau général des salaires au Japon et du développement de ce niveau après la guerre. Il compare les salaires du Japon à ceux des Pays-Bas pour les années d'avant la guerre et pour la période actuelle. Sa conclusion est que le Japon n'applique actuellement aucun „dumping social”.

Drs B. M. SWEERS et P. H. PRAK, Le développement du commerce mondial d'articles de rayonne.

Contrairement à ce qui s'est produit dans le domaine des articles de laine et de coton, le commerce international d'articles de rayonne a crû depuis 1938 dans une proportion importante. Le commerce d'étoffes en fibres de rayonne s'est développé beaucoup plus fortement que celui des étoffes en fils de rayonne.

Drs J. HARTOG, Les coulisses, les perspectives et les conséquences de l'intégration économique européenne.

L'auteur donne un aperçu des débats qui ont eu lieu à ce sujet à Utrecht, samedi le 20 Décembre, à l'occasion de la réunion annuelle de la „Vereniging voor de Staatshoudkunde”.

Fietsen met zijwind

De golf van inflatie, die de tweede wereldoorlog ontke- tend heeft, is nog steeds niet overal weggeëbd. Nog steeds zijn er landen waar men worstelt met een te hoog niveau van liquiditeit en bestedingen. De defensie-uitgaven zelf en hun neveneffecten, de uitlopers van de Korea-hausse, vormen nieuwe haarden van inflatiegevaar, waarmee het Britse Rijk zowel als Frankrijk te kampen hebben. Niet- tegenstaande de belangrijke prestaties van het Verenigd Koninkrijk, waarop nog onlangs in dit blad, met een citaat van Harrod, werd gewezen, is het probleem van de conver- tibiliteit van het pond nog daar, om de aanwezigheid van inflatoire krachten te verraden. De moeilijkheden van de Franse economie dreigen slepend te worden.

En deze Europese landen zijn waarlijk niet de enige zieken. Dr Holtrop heeft in een zijner heldere analyses nog niet zo lang geleden de structuur van het „dollar- vraagstuk” zeer verduidelijkt door te wijzen op een aantal inflatiehaarden buiten Europa — zowel ter wester- als ter oosterzijde — die de oplossing van dit vraagstuk in de weg staan. Een aantal der landen die van nature een dollar- overschot zouden moeten hebben — grondstoffenleveran- ciers dus — hebben dit, ten gevolge hunner inflatoire poli- tiek, tot ongeveer een dollarevenwicht gedegradieerd. Daarmede beletten zij de landen, die van nature dollartekor- ten hebben, deze te financieren. In Mexico City heeft men elkaar wederzijds verwijten gemaakt. De voormalige dollar- verdieners meenden dat hun niets te verwijten is, omdat zij thans dollarevenwicht hebben. De fouten liggen vol- gens hen bij de landen die een dollartekort hebben. Deze laatste stellen dat het ieders plicht is, intern financieel evenwicht te hebben; zou iedereen dat hebben, en daardoor evenwicht op de lopende posten van de betalingsbalans, dan zouden er nog altijd landen zijn met een structureel dollartekort, doch daartegenover andere landen met een structureel dollaroverschot en de vraag naar en het aanbod van dollars zouden dan in evenwicht kunnen zijn. Anders gezegd, de grondstoffenlanden zouden dan dollars over- houden om hun vraag naar derde valuta te kunnen hono- reren.

Onder weglating van finesses, die thans niet ter zake doen, is dit beeld inderdaad scherp getekend. Het doet tevens zien dat er dringend behoefte bestaat aan een vorm van internationale financiële samenwerking en contrôle, waardoor het gewenste evenwicht zou worden bereikt. Dit moge thans buiten beschouwing blijven; de hoofdstel- ling van Dr Holtrops betoog kan ook zo worden verstaan, dat ieder land het als zijn eigen taak moet zien het interne financieel evenwicht te vinden en te handhaven.

Ook al is het niet zeker dat daardoor het dollarvraagstuk zou zijn opgelost op een bevredigend niveau van activiteit in elk der betrokken landen, het lijdt geen twijfel dat een der peilers van het evenwicht deze interne financiële stabili- teit zal moeten zijn. Daarnaast zullen peilers van wellicht even grote betekenis moeten zijn de verlaging van de in- voerbelastingen in 's wereld sterkste economie — sterke volkshuishoudingen moeten het in de eerste plaats zonder bescherming kunnen stellen — en een omvangrijk program- ma van investeringen in onderontwikkelde gebieden. Men kan echter in elk geval met de President van De Neder- landsche Bank eens zijn, dat te weinig ijver in de strijd tegen de inflatie een helaas nog veel verbreid euvel is.

Doordrongen van deze waarheid zijn de financiële auto- riteiten in een kleinere groep van landen er reeds enige jaren in geslaagd hun landen naar een gezonde monetaire leef- regel te doen leven. Zelfs kan men in bepaalde gevallen de indruk niet van zich afzetten van „trop de zèle”. In een

land als Duitsland, dat de inflatie in afschrikwekkende vorm heeft gekend, is zulk een houding verklaarbaar. In landen als Italië en België zal de politieke structuur een woordje meespreken.

Sinds de grote depressie heeft zich in de economische wetenschap de groep versterkt, die men de equilibristen zou kunnen noemen: zij die er op wijzen dat niet slechts inflatie een kwaad is, doch ook deflatie. Zij verdedigen hun zienswijze, die wij in hoofdlijnen tot de onze maken, met het beeld van de twee afgronden ter linker en ter rechter zijde, in geen van beide waarvan men moet vallen. In Zwitserse bergsporttermen zijn zij Gratenbummler uit principe. Het andere wel gebruikte beeld, dat van koord- danser, geeft een te riskante indruk van hun evenwichts- mogelijkheden. Doch, bij afwezigheid van bergen in Neder- land, lijkt ons een goed nuchter beeld dat van het doodge- wone fietsen. Ook bij het fietsen moet geëquilibreerd worden; en dat zit de Hollander in elke vezel.

In het afgelopen jaar is dit evenwichtsvraagstuk voor Nederland nu ook actueel geworden. Ons land heeft zich bij de club der financieel-krachtigen gevoegd. Een indruk- wekkend overschot op de lopende posten van de betalings- balans is geboekt, dat overigens niet verkeerd geïnter- preteerd moet worden. Sedert 1951 is het tot ons door- gedrongen, dat het omzetten van courante voorraden in deviezen of omgekeerd vanuit monetair oogpunt niet zo relevant is als we, alleen naar de deviezenvoorraad ziende, wel eens gedacht hebben. Het was niet zo'n teken van financiële en economische zwakte, dat wij in de eerste helft van 1951 veel goud verloren: wij zetten het om in voorraden. Het is evenmin in 1952 een teken van zo grote kracht als de f 2 milliard toeneming van de goud- en deviezenvoorraad wou suggereren; onze voorraden zullen wel aanzienlijk ingeteerd zijn. Niettemin is er aanleiding om te geloven, dat niet slechts deze omzetting van activa in het spel ge- weest is. Het is nu wel duidelijk dat eerst in de sector van de Overheid, en nadien in die van het bedrijfsleven de- flatoire krachten de overhand hebben gekregen; bij de Overheid o.a. door het achterblijven van de militaire uit- gaven en in het bedrijfsleven niet slechts door de reeds genoemde voorraadintering, doch vooral ook door in- krimping van de overige investeringen. Een enigszins hardnekkig niveau van werkloosheid boven wat men als onvermijdelijk moet beschouwen bevestigt dit beeld ¹⁾.

Vandaar een zekere aandrang van de zijde van de vak- beweging en van de equilibristen onder de economen tot het overwegen van de vraag: dreigt er niet ook in ons land al een overhellen naar de deflatoire zijde?

De financiële autoriteiten neigen bij de beantwoording van deze vraag tot voorzichtigheid. Zij wijzen op de be- groting 1953, die een tekort van meerdere honderden mil- lioenen vertoont; en op de waarschijnlijkheid dat ook voor- raadaanvulling te eniger tijd weer de plaats zal gaan in- nemen van intering.

De taak van de financiële autoriteiten is niet eenvoudig; zij is dat nooit. Het is eigenlijk niet zo, dat er een „sym- metrisch” probleem bestaat: inflatie versus deflatie. Er is in onze huidige na-oorlogse maatschappij gewoonlijk meer aandrang tot inflatie dan tot deflatie; wij hebben aan deze situatie in ons blad meermaals aandacht besteed. Het is bijv. niet zo, dat het publiek of de volksvertegen- woordiging met evenveel genoegen vraagt om verhoging als om verlaging van uitgaven. Er is bepaald enige voorkeur

¹⁾ Men zie ook het artikel: „Aspecten van de betalingsbalans- en de werkgelegenheidspolitiek in Nederland” door Drs M. van der Mel in „E.-S.B.” van 17 December 1952.

voor uitgaven, als men de Kamerverslagen leest! Zelfs kan men daaruit de indruk krijgen, dat men meer uitgaven wenst en tegelijkertijd minder belastingen. Het probleem van de fietser, waardoor wij de financiële autoriteiten uitbeelden, is dat van de fietser bij zijwind; in De-Biltse taal, van krachtige zijwind. Er is de voortdurende aandrang om het evenwicht te verbreken in de ene, de inflatoire richting. Onze fietsers hebben zich daarom aangewend om met hun volle gewicht wat over te hellen tegen deze wind in. En men moet ze daarvoor dankbaar zijn. Zij beheren, dus doende, ons land als goede huisvaders.

Aldus verbeterd, is het beeld van het vraagstuk waarvoor wij staan dus niet dat men evenwicht moet houden zonder meer; maar het is: wat kan er gebeuren wanneer de zijwind van krachtig, matig wordt, of zelfs even ophoudt? Het beeld geeft het antwoord. Wanneer de fietser nu voortgaat zijn gewicht in dezelfde omvang „in de schaal te leggen”, uit de kracht ener goede gewoonte of te zeer denkend aan de toekomstige zijwind, kan het gebeuren dat hij naar de deflatoire zijde omvalt.

Er wordt zoveel soepelheid gevraagd van autoriteiten en publiek, dat de juiste manoeuvre wordt uitgevoerd; met daarenboven nog de mogelijkheid van een tegenmanoeuvre als de wind weer opsteekt.

Beeldspraak wordt op den duur vervelend; vooral omdat elke vergelijking mank gaat. Keren we dus terug tot de vaktaal. Niet zo zeer moet men bereid zijn in het ene jaar tegen inflatie te strijden en in het andere tegen deflatie; maar men heeft de moeilijker taak om in het ene jaar meer en het andere jaar bepaald minder tegen inflatie te strijden. Men moet in deze strijd de strategie voeren op grond van indicaties van het kwantitatieve denken. Het is een nuchter vakmanschap van getallen, dat velen moeilijker ligt dan de missie van principes. Wat men in de financiële politiek van vandaag dus moet nastreven, is het bepalen van de juiste maat van uitgaven en belastingen. Waarbij — het moet de verdedigers der voorzichtigheid worden toegegeven — niet slechts het monetair evenwicht van vandaag, maar ook dat van de toekomst in de beschouwing moet worden betrokken. Zonder meer en zonder maat overstag gaan en maar uitgeven of belasting verlagen, omdat er nu deflatie is, kan en mag men niet verlangen. Wel, dat nuchter en berekenend wordt aangegeven wat voor heden het meest gewenste niveau is en hoe men zich in de toekomst, indien nodig, weer op een zekere terughouding kan instellen. Het is opseen op deze wijze gedoseerd programma tot handhaving van het monetair evenwicht, dat wij hopen.

Inflatie- en deflatietendities in de Verenigde Staten

Een overzicht van schrijver dezes, onder dezelfde titel in 1946¹⁾ eindigde met de conclusie, dat de ontwikkeling van een „run away”-inflatie weinig waarschijnlijk leek. „Run away”-inflatie heeft er inderdaad niet plaatsgevonden, doch aanzienlijke prijsstijgingen wel. Evenals in de meeste landen kunnen in het prijsverloop in de Verenigde Staten van de laatste zeven jaar twee hoofdgolven worden onderscheiden. De eerste hoofdgolf begon in 1946, toen de prijzen- en lonencontrôle beëindigde en de enorme vraag van particulieren en bedrijfsleven gekoppeld aan de door de oorlogsfinanciering sterk toegenomen geldomloop zich wierp op een productie die nog niet geheel van oorlog op vrede had overgeschakeld. Een zekere prijsstabilisatie werd in 1948 bereikt. De tweede hoofdgolf was in de laatste zes maanden van 1950 en begin 1951, als reactie op de gebeurtenissen in Korea.

De twee golven zijn zichtbaar uit de volgende cijfers:

	prijndexcijfer consumentenuitga- ven (1935-'39 is 100)	indexcijfer groothandelsprijzen (1947-'49 is 100)
1945	128,6	78,7 (1946)
1948	171,9	104,4
1951	185,6	114,8
September 1952	190,8	111,7

Indien men een prijsstijging inflationistisch wil noemen, als de ontwikkeling van de hoeveelheid geld sterk is toegenomen vergeleken met die van het goederenaanbod, dan was de eerste na-oorlogse prijsstijging inflationistisch, de Koreaprijsstijging echter niet, omdat zij in de eerste en laatste plaats werd veroorzaakt door de plotseling omhoog schietende vraag, grotendeels zich omzettend in grotere voorraden.

Behalve de prijzen hebben ook vrijwel alle andere „economic indicators” zich in voortdurend stijgende lijn ontwikkeld: nationaal inkomen, bruto nationaal product, industriële productie, particuliere investeringen, etc.

Sommige der toenemingen zijn schijn, geen werkelijkheid. Zo daalde het beschikbare inkomen per hoofd van

bevolking tegen constante (1951) prijzen van \$ 1.458 in 1951 tot \$ 1.441 in het derde kwartaal 1952.

Iedere beoordeling van inflatie- en deflatietendities in de Verenigde Staten is op dit ogenblik misschien meer dan ooit gehuld in onzekerheden. Het is immers duidelijk, dat de Verenigde Staten op een kruising van allerlei elkaar deels neutraliserende invloeden staan. Meer in het bijzonder kan men zeggen, dat de na-oorlogse inflatie langzamerhand haar einde schijnt te naderen of al bereikt heeft, een proces dat zich bijzonder langzaam voltrekt daar het doorkruist is en wordt door de enorme defensie-uitgaven sinds Korea. Daarnaast zijn allerlei „long term” en structurele wijzigingen²⁾ aan de gang welke precieze invloed niet te schatten is, doch welke per saldo eerder inflationistisch dan deflationistisch werken. Zij kunnen verdeeld worden in statische en dynamische wijzigingen, waarbij wij als statisch betitelen factoren die zich krachtens een overheidsmaatregel doen gelden en als dynamisch die, welke hun oorsprong vinden in economisch-sociologische verhoudingen.

Statische inflatiefactoren (in de Verenigde Staten vaak aangeduid als „built-in inflators”):

- werkloosheidsverzekering van overheidswege;
- overheidsgarantie van individuele bankdeposito's tot \$ 10.000 per persoon;
- ouderdoms- en nabestaandenverzekering van overheidswege;
- het stelsel van landbouwsteun, in het bijzonder het pariteitsprijzenstelsel, waardoor de landbouwer een inkomen gegarandeerd krijgt gebaseerd op zijn kosten van levensonderhoud;
- de minimumloonwetgeving;
- de „Employment Act of 1946”, welke in principe de Overheid verplicht een „full employment”-politiek te volgen, doch waarvan de status onder een Republikeins bewind op zijn minst genomen twijfelachtig moet worden genoemd.

¹⁾ „E.-S.B.” van 14 Augustus 1946, blz. 526 e.v.

²⁾ „Long term” en structurele wijzigingen, hoewel elkaar niet dekkend, zijn in de praktijk moeilijk onderscheidbaar.

Dynamische inflatiefactoren:

- a. de bevolkingsaanwas, welke thans netto ongeveer $1\frac{1}{2}$ pCt per jaar bedraagt, tegen circa 1 pCt in de dertiger jaren;
- b. de consumptiegewoonten van het Amerikaanse volk; er zijn hier wat men zou kunnen noemen verticale en horizontale veranderingen aan de gang, beide zeer moeilijk statistisch meetbaar.

„Verticaal” kan men zich niet aan de indruk onttrekken, dat vele Amerikanen steeds sneller een artikel (zowel duurzame als niet duurzame consumptiegoederen) door een „nieuw model” vervangen. Steeds intensiever wordende reclamecampagnes, nu ook per televisie, zijn in deze van invloed. Een bevestiging van deze „versnelling van de consumptiecyclus” vindt men bijv. in de mededeling, dat in 1952 49 pCt van stedelijke families een auto hadden welke drie jaar of minder oud was tegen 42 pCt in 1941³⁾; ook zonder de oorlog zou er waarschijnlijk nog een toeneming geweest zijn.

„Horizontaal” zijn er steeds meer bevolkingsgroepen welke verleid worden en zich graag laten verleiden tot aanschaffing van duurzame consumptiegoederen, incl. huizen. De neger uit het Zuiden die in een oorlogsindustrie in het Westen is terecht gekomen heeft een nog nimmer meegemaakt consumptieniveau leren kennen en zo zijn er vele groepen die in de oorlog een inkomen hebben leren kennen dat vlak na de oorlog tot allerlei ongekende aanschaffingen in staat stelde (schaarste tijdens de oorlog bewerkstelligden een uitstel), een inkomen en consumptiegewoonten welke zij als het aan hun ligt niet willen loslaten. De vele nieuwe producten, welke voortdurend op de markt komen (men denke bijv. aan televisietoestellen welke antennes men in steeds grotere aantallen op overigens bescheiden arbeiderswoningen kan ontwaren), duwen steeds opnieuwer de consumptie in de hoogte.

De voornaamste *deflatiefactor* van structurele aard en met een „long term” karakter, welke men kan onderkennen, wordt vermoedelijk gevormd door het steeds toenemende aantal *rigiditeiten* aan het Amerikaanse economische bestel eigen. De meeste van de hierboven genoemde statistische inflatiefactoren hebben, rechtstreeks of indirect, kostprijsverhogingen voor het bedrijfsleven. Hetzelfde geldt voor de ingevolge collectieve arbeidscontracten steeds rigider wordende loonniveaux. Bij General Motors en enkele andere bedrijven fluctueert het loonniveau met de kosten van levensonderhoud. Dit alles betekent, dat bij een kleine teruggang van de conjunctuur prijsverlagingen welke al vlug op de gesignaleerde rigiditeiten stuiten, slechts binnen beperkte limites mogelijk zijn. Het bedrijfsleven zou dan dus in de verleiding komen om arbeiders te ontslaan, met alle gevolgen van dien. In de praktijk is deze situatie reeds merkbaar geweest in bijv. de textielnijverheid van New England, welke niet genoeg met haar prijzen omlaag kon gaan en daardoor vermoedelijk meer arbeiders (tijdelijk) moest ontslaan dan anders het geval geweest zou zijn. Deze rigiditeitsfactor zal zich vermoedelijk alleen in deze toegenomen uitening, omdat op korte termijn de hoge winsten van en hoge belastingdruk op het bedrijfsleven vrij veel armslag geven: de hoge winsten rechtstreeks en de belastingen indirect indien de Overheid tijd- en deflatietendities op lange termijn.

Tot zover de inflatie- en deflatietendities op lange termijn. Opgemerkt zij nog, dat Professor Sumner Slichter

van Harvard University onlangs heeft verdedigd, dat een stijging van het prijsniveau met ongeveer 2 à 3 pCt per jaar de Verenigde Staten voor, massale werkloosheid zou vrijwaren en dat een politiek, die op een dergelijke prijsstijging aanstuurt minder onrechtvaardig is dan een die streeft naar een stabiel prijsniveau met daaruit voortvloeiende werkloosheid.

Wat nu de inflatie- en deflatietendities op korte termijn betreft, dus bijv. voor het jaar 1953 en de eerste helft van 1954, zien de meeste voorspellers noch de scherpste inflatie, noch scherpe deflatie, zulks in de veronderstelling dat de internationale toestand in grote lijnen geen wijziging ten gunste of ten ongunste ondergaat. Het aantal diegenen, die bevreemd zijn voor een teruggang in de economische activiteit is vermoedelijk groter dan dat van hen die bang zijn voor inflatie. De „pessimisten” wijzen op het feit, dat het hoogtepunt in de defensie-uitgaven bijna bereikt is en dat althans aan de sterke stijging van defensie-uitgaven een einde is gekomen, voorts op het toenemend gebruik van credit zowel door consumenten als producenten en een vermoedelijk dalend niveau van industriële investeringen. Hiertegenover stellen de „optimisten”, dat de enorme defensie-uitgaven, de ondanks een daling nog indrukwekkend omvangrijke industriële investeringen, de grote vraag naar particuliere woningen (een zeer sensitieve conjunctuurbarometer in de Verenigde Staten) het waarschijnlijk maken, dat een eventuele recessie beperkt zal blijven tot terugslagen in bepaalde bedrijfstakken, gelijk onlangs in de textielnijverheid. De defensie-uitgaven in de ruime zin des woords (met inbegrip van economische en militaire hulp aan het buitenland) belopen dit jaar ongeveer 50 milliard dollar, d.i. 15 pCt van het bruto nationaal product vergeleken met 6 pCt vòòr Korea. Tegen het 5 à 6 milliard dollar. Terwijl de kapitaalsinvesteringen van het bedrijfsleven in 1953 wellicht zullen dalen, zullen de voorraden vermoedelijk wat toenemen, omdat op de voorradenopbouw na Korea een intèring in vele bedrijfstakken volgde, met name op groothandelniveau. Er is prima facie geen reden waarom de gunstige trend der consumentenuitgaven van 1952 niet gedurende het jaar 1953 zou voortduren. Zelfs de vraag naar duurzame consumptiegoederen, die de eerste helft van 1952 slap was, is thans weer stijgende.

De huidige monetaire en creditpolitiek van de Overheid is huidige voor de totale vraag naar goederen en diensten. Restricties op afbetalings- en hypotheccair credit werden in de loop van 1952 opgeheven. De Federal Reserve Board, welke sinds voorjaar 1951 de markt voor overheidsobligaties niet meer bij wijze van principieel beleid steunt, doch alleen in incidentele gevallen, betracht op het ogenblik een zekere mate van „neutraliteit”, blijkbaar op grond van de overweging dat het inflatiegevaar verdwenen is. Aldus kan de creditexpansie vrij ongebreideld voortgaan. Het niveau van de particuliere besparingen zal voor 1952 ca 8 pCt van het „disposable personal income” (inkomen na belastingen) bedragen tegen 9 pCt in 1951 en ca 4 pCt in 1939. Dit toch nog hoge niveau van de besparingen betekent blijkbaar dat de consumenten iets hebben om op terug te vallen in geval van nood en vormt dus een gunstige factor in het totale beeld.

Al met al lijkt gematigd optimisme ten aanzien van de naaste en misschien zelfs de verdere toekomst gerechtvaardigd. In toenemende mate neemt in de Verenigde Staten het bewustzijn toe, dat het conjunctuurniveau in de Verenigde Staten rechtstreeks dat van de rest van de wereld beïnvloedt. Dit stijgend bewustzijn vormt een extra stuwkracht in de richting van een positieve conjunctuurpolitiek in de Verenigde Staten.

Washington D.C.

Dr J. KAUFMANN.

³⁾ 1952 Survey of Consumer Finances, Federal Reserve Bulletin, Augustus 1952, tabel 7.

Kan Japan worden beschuldigd van „social dumping”?

In verband met de wederopkomst van Japan is, naar aanleiding van de aanvraag van dat land om toegelaten te worden tot het zgn. „G.A.T.T.”, het vraagstuk van de Japanse dumping in het middelpunt van de belangstelling gekomen. Het woord „dumping” is voor allerlei uitleg vatbaar. Men kan hieronder verstaan „exchange dumping”, waarbij door manipulaties met de wisselkoersen de uitvoer wordt bevorderd. Een andere manier van „dumping” bestaat bij het „dual pricing”-systeem, waarbij de prijzen voor binnenlands verbruik en voor uitvoer verschillen.

Ten slotte kent men „social dumping”, waaronder wordt verstaan de bevordering van de uitvoer door uitzonderlijk lage productiekosten als gevolg van handhaving van slechte arbeidsvoorwaarden of verlaging van de arbeidsvoorwaarden¹⁾. Hieronder zullen wij ons speciaal met het vraagstuk van de „social dumping” bezighouden.

Bij de beoordeling van de vraag, of één bepaald land kan worden beschuldigd van „social dumping” zal met velerlei factoren moeten worden rekening gehouden. Een vergelijking van de nominale lonen zonder meer kan hiervoor geen maatstaf vormen. De reële lonen, waarbij dus rekening wordt gehouden met de koopkracht van het geld, vormen een beter criterium. Doch ook hiermede kan niet worden volstaan, daar levensgewoonten, landsgebruiken e.d. factoren eveneens een rol spelen. Het is algemeen bekend, dat de lonen in Japan laag zijn in vergelijking tot die in Europa en Amerika. Een verklaring hiervoor ligt in de eerste plaats bij de lage levensstandaard. Deze moge blijken uit de volgende vergelijkende cijfers voor het verbruik per hoofd van bevolking in Japan en enkele andere landen in het jaar 1936-'37²⁾.

Verenigde Staten	\$ 473	Engeland	\$ 351 (1938)
Duitsland	\$ 354	Japan	\$ 98

Andere redenen voor het lage loonpeil zijn het ruime aanbod van arbeidskrachten, het grote aantal werkende doch niet betaalde familieleden (hetgeen wijst op een latente werkloosheid), het overschot aan agrarische bevolking dat nevenwerkzaamheden verricht, de in het algemeen geringe arbeidsproductiviteit en het grote aantal kleinbedrijven, waarin om de concurrentie tegen de grootbedrijven te kunnen volhouden, lagere lonen worden betaald en/of langer wordt gewerkt. De invloed dezer kleinbedrijven is niet gering, wanneer men ziet, dat in 1948 54,5 pCt van alle bedrijven in Japan minder dan 5 arbeiders in dienst had; 10,8 pCt van de totale industriële bevolking was in deze bedrijven werkzaam.

In tegenstelling tot de situatie in Amerika en Europa, waar de lonen, dank zij de in de loop der jaren sterk toegenomen productiviteit van de arbeid, konden stijgen, bleef de arbeidsproductiviteit in Japan ten achter. De lonen richtten zich in Japan naar de zeer geringe behoeften van de arbeidersklasse, terwijl er voorts een nauwe samenhang bestond tussen de lonen in de industrie en die in de landbouw, welke zeer laag zijn (in 1950 bedroeg het gemiddeld jaarinkomen in alle takken van bedrijf 92.560 yen, doch dat in de landbouw ruim 47.000 yen per hoofd).

De invloed van de arbeid van familieleden op de inkomsten van het gezin blijkt uit de volgende cijfers over 1951³⁾:

totale inkomsten	100
waarvan inkomsten uit arbeid	95,9
andere inkomsten	4,1
inkomsten uit arbeid	95,9
hiervan inkomsten uit arbeid van het hoofd van het gezin	84,6
familieleden	9,6
nevenverdienden	1,7 = 95,9

Door het Amerikaanse Departement van Arbeid is een aantal berekeningen gemaakt, waardoor een inzicht wordt verkregen in de lonen in Japan en in een aantal andere landen.

Een vergelijking van de nominale lonen in 1950 in enkele landen geeft het volgende beeld:

uurlonen in de nijverheid.

Verenigde Staten	146,5	\$-cents
Engeland	38,2	„
West-Duitsland	29,3	„
Italië	27,1	„
Nederland	23,2	„
Japan	12,5	„

Opvallend is, dat ook de nominale lonen in Nederland ten opzichte van andere landen laag zijn.

Zoals reeds hierboven werd opgemerkt, verdient het aanbeveling bij een vergelijking van de lonen rekening te houden met de koopkracht van het geld. Een poging hiertoe werd gedaan door het Amerikaanse Departement van Landbouw, dat uitrekkende hoeveel levensmiddelen in de verschillende landen kunnen worden gekocht met het arbeidsloon van één uur. Voor Japan had men geen cijfers opgenomen wegens gebrek aan gegevens. Dit cijfer werd echter berekend door het Japanse Departement van Arbeid.

Gemiddeld uurloon van industriële arbeiders.

	uurloon in \$-cents	loonindex (Ver. Staten = 100)	index voor de hoeveel- heden levensmiddelen, die met één uur arbeid kunnen worden gekocht (Ver. Staten = 100)
Ver. Staten	146,5	100	100
Canada	92,2	65	78
U.S.S.R.	73,5	51	14
Zweden	48,7	34	63
Australië	47,9	33	107
Engeland	38,2	27	62
Frankrijk	30,8	21	31
West-Duitsland ..	29,3	21	38
Nederland	23,2	16	38
Japan	12,5	9	26

Uit deze tabel blijkt o.a., dat de reële loonstandaard in Japan niet zo laag is als de nominale lonen. De algemene koopkracht van de yen bedroeg in 1950 \$ 1 = 179 yen bij een officiële koers van 360 yen voor een dollar⁴⁾.

Behalve de hoogte van het loon speelt de arbeidsduur een rol. Vóór de oorlog werd in de Japanse industrie in het algemeen langer gewerkt dan in West-Europa of Amerika. De gemiddelde arbeidsduur in de industrie bedroeg vóór de oorlog ruim 10 uur per dag (maximaal toegestane arbeidsduur 12 uren per dag). In 1951 is hij gedaald tot 8 uren.

Voor de gehele industrie wordt voor het eerste halfjaar van 1952 opgegeven⁵⁾:

aantal werkuren per week.

mannen	51,1
vrouwen	46,4
totaal	50,0

Deze werktijden verschillen niet veel met die in Nederland, welke voor mannen, circa 48½ uur, voor vrouwen circa 47½ uur en in totaal gemiddeld 48 uur bedragen.

Wat de arbeidsvoorwaarden betreft behelst de „Labor Standards Law” van 1947 in het algemeen voorschriften, welke overeenstemmen met de internationale, t.w. 8-urige arbeidsdag, 45 minuten rust per dag, wekelijks 1 vrije

¹⁾ Fernant Maurette in een rapport aan de I.L.O.

²⁾ J. B. Cohen: Japan's Economy in War and Reconstruction.

³⁾ The Sangyo Keiza (15 Augustus 1952).

⁴⁾ Statistics Research Institute, Japan.

⁵⁾ Economic Counsel Board, Japanese Government: Japanese Economic Statistics.

dag, minstens 6 betaalde vacantedagen per jaar, minimum leeftijdsgrens 15⁹ jaar, opzeggingstermijn van 30 dagen.

In 1947 verscheen ook een Wet voor Verzekering tegen Ongevallen en Werkloosheid. Tijdens en na de oorlog zijn de nominale lonen in Japan sterk gestegen mede dank zij de na de oorlog sterk aan invloed winnende arbeidersorganisaties⁹⁾. De lonen hielden aanvankelijk geen gelijke tred met de stijging van de groothandels-prijzen:

	index groothandelsprijzen	index ind. lonen
	(1934 - 1936 = 1)	
1946	16,1	10,6
1947	48,2	34,5
1948	127,9	92,0
1949	208,8	147,7
1950	246,8	179,4
1951	342,5	230
1952 (Juli)	351,0	298,3

De reële lonen waren na de oorlog dus lager dan vóór de oorlog. De laatste tijd is hierin verbetering gekomen. In 1952 kwam het reële loon uit op 80 pCt van dat in de jaren 1934/36. De loonsverhogingen worden meestal gegeven in de vorm van speciale toelagen. Hierbij wordt er van uitgegaan, dat de basislonen zoveel mogelijk onveranderd moeten blijven, terwijl de toelagen een tijdelijk karakter dragen, afhankelijk van de algemene bedrijvigheid. In Juli jl. bedroeg het gemiddelde maandloon in bedrijven met meer dan 30 arbeiders 15.487 yen, waarvan 11.783 yen (basis)-loon en 3.704 yen speciale toelagen⁷⁾. In de kleinere bedrijven bedragen de toelagen ongeveer de helft van die in de grootbedrijven.

Niettegenstaande de reeds plaatsgevonden loonsverhogingen is er nog geen sprake van arbeidsrust. Het aantal stakingen was in het tweede kwartaal van 1952 aanmerkelijk hoger dan in het eerste kwartaal.

Hebben wij hierboven een indruk gegeven van de Japanse loonstandaard in het algemeen en van de ontwikkeling der lonen in Japan ná de oorlog, thans mogen enige opmerkingen volgen over de verhouding tussen de lonen in Japan en die in Nederland vóór de oorlog en thans.

In 1937 vinden wij in Nederland een gemiddeld uurloon voor arbeiders boven 21 jaar van 49,0 cent⁸⁾ in de industrie. Over Japan zijn weinig gegevens beschikbaar; voor enkele industrieën zijn daglonen bekend uit de jaren vóór 1936⁹⁾. Door toepassing van een algemeen loonindexcijfer en uitgaande van een gemiddelde arbeidsduur van ruim 10 uur per dag, komen wij tot de volgende uurlonen, omgerekend in Nederlands geld:

textielindustrie (vrouwen)	3,5 cent per uur
metaal/machine-industrie	10,5 " " "
chemische industrie	7,0 " " "
keramische industrie	7,0 " " "
levensmiddelenindustrie	7,0 " " "

In deze lonen zijn niet begrepen de speciale uitkeringen, zoals gratificaties, premieën voor geregeld uitkomen en goede arbeidsprestaties, toeslagen voor overwerk, nacht-arbeid, goedkoop wonen, goedkope maaltijden en beroepskleding. Rekent men deze er bij, dan wordt het inkomen circa $1\frac{1}{2} \times$ zo groot. Tegenover een uurloon van f 0,49 voor mannelijke arbeiders van 21 jaar en ouder in Nederland stond dus in 1937 een Japans loon van ruim f 0,10 in de chemische-, keramische- en levensmiddelenindustrie; in de metaal- en machine-industrie zal het loon circa f 0,15 en in de textielindustrie rond f 0,05 $\frac{1}{2}$ per uur (voor vrouwen) hebben bedragen. Globaal was het Japanse loon dus $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{5}$ van het Nederlandse, behalve in de tex-

tielindustrie, waar de verhouding circa 1:9 was¹⁰⁾.

Hoe is nu de situatie ná de oorlog geworden? Voor Nederland beschikken wij over de loonstatistieken van 1951. Nadien zijn de lonen gemiddeld met 2 pCt verhoogd in verband met de premie voor wachtgeld- en werkloosheidsverzekering. Het gemiddelde uurloon voor alle mannen, werkzaam in de industrie, van 21 jaar en ouder, bedraagt thans f 1,22¹¹⁾ en voor vrouwen f 0,71.

Voor alle arbeiders tezamen (mannen en vrouwen, jongens en meisjes) wordt een gemiddeld uurloon van f 1,02 geschat. De weeklonen voor mannen bedragen gemiddeld f 58,81, voor vrouwen f 33,73 en voor alle arbeiders tezamen naar schatting f 49,40. In Japan bedroeg het gemiddelde geldloon in bedrijven met 30 of meer betaalde arbeiders in Juli jl. f 0,80 per uur, waarvan 60 cent basisloon en 20 cent speciale toelagen¹²⁾.

Stelt men dit gemiddelde geldloon tegenover het geschatte gemiddelde loon ad f 1,02 in Nederland, dan ziet men, dat het verschil tussen de Nederlandse en de Japanse lonen vóór de oorlog aanmerkelijk groter was dan thans. Een dergelijke algemene conclusie dient echter onder het nodige voorbehoud te worden aanvaard. Immers, de lonen in de verschillende takken van bedrijf lopen soms vrij sterk uiteen; voorts speelt in bepaalde industrieën de vrouwenarbeid een grote rol. De lonen voor vrouwen (21 jaar en ouder) bedragen in Nederland, zoals wij zagen, gemiddeld 58 pCt van die van de mannen. In Japan is het gemiddeld loon voor vrouwen 42 pCt van dat der mannen.

Een duidelijk voorbeeld van de invloed van de vrouwenarbeid op het gemiddelde loon vormt de textielindustrie. In 1951 bestond 90 pCt van het aantal arbeiders in de Japanse textielindustrie uit vrouwen. De leeftijd der vrouwen bedroeg voor 73 pCt 15 à 20 jaren. Het grootste deel van deze vrouwen werkt hoogstens 3 jaren in de fabrieken en trouwt daarna. Het gemiddelde uurloon in de textielindustrie bedroeg in 1952: 42,5 cent. In Nederland bedraagt de vrouwenarbeid in de textielindustrie circa 20 pCt en het gemiddelde loon f 1,15, d.i. bijna 3 maal het Japanse loon. Hier blijkt het verschil tussen het Japanse en het Nederlandse loon dus aanmerkelijk groter te zijn, hetgeen des te meer spreekt, daar ongeveer de helft van de Japanse uitvoer uit textielgoederen bestaat. In andere industrieën zijn de verschillen veel geringer. Om enkele voorbeelden te noemen:

	Nederland	Japan
	(gemiddeld uurloon in cts)	
Papierindustrie	107	90
Chemische industrie	115	70
Keramische industrie	114	67
Metaal/machine-industrie	124	66
Mijnindustrie	151	80

Een moeilijkheid blijft, dat niet precies kan worden nagegaan, welke invloed tegenwoordig in Japan de niet in geld betaalde inkomsten op het totale inkomen van de arbeiders hebben. Het hiervoren berekende loon bevat alle geldinkomsten, zowel basislonen als allerlei toelagen, doch geen loon in natura of speciale voordelen in de vorm van goedkope woningen, beschikbaarstelling van goedkope maaltijden, enz.

Ten slotte spelen bij een beoordeling van de invloed van de loonfactor op de concurrentiekracht van Japan ook de sociale lasten, welke de ondernemer heeft te betalen, een belangrijke rol. Het is bekend, dat deze sociale lasten in Nederland zeer hoog zijn en zeker meer zullen bedragen

⁹⁾ In 1946 trad de „Trade Union Law” in werking.
¹⁰⁾ Japanese Economic Statistics.
¹¹⁾ C.B.S.: Statistiek der lonen. Geschoolden f 1,32; geoeffenden f 1,20 en ongeschoolden f 1,11.
¹²⁾ Japanese Economic Statistics.

⁹⁾ In 1946 trad de „Trade Union Law” in werking.

¹⁰⁾ Japanese Economic Statistics.

¹¹⁾ C.B.S.: Statistiek der lonen.

¹²⁾ Nieuwe Internationale Revue van de Arbeid, 2e kwartaal 1942.

dan in Japan¹³⁾. Hierin zit dus een extra nadeel voor de Nederlandse ondernemer.

Alles bijeengenomen kan worden geconcludeerd, dat de grote loonverschillen tussen Japan en Nederland van vóór de oorlog tegenwoordig aanmerkelijk geringer zijn, doch voor bepaalde industriën, waar veel vrouwenarbeid wordt verricht (zoals in de textielindustrie), nog wel bestaan

¹³⁾ Voor de textielindustrie wordt in Japan een percentage van 29 van de in geld betaalde lonen genoemd.

De lonen in Japan blijven zich nog in stijgende lijn bewegen.

Op grond van bovenstaande gegevens kan niet worden geconcludeerd, dat Japan op dit ogenblik „social dumping” toepast. Uiteraard is het van grote betekenis hoe de verschillende wettelijke voorschriften in Japan in de praktijk worden toegepast, nageleefd en eventueel worden gewijzigd. Caveant consules!

's-Gravenhage.

Dr G. J. KLOOS.

Ontwikkeling van de wereldhandel in rayongoederen

Over de internationale handel in textielstoffen zijn de laatste tijd diverse publicaties verschenen. Verschillende schrijvers hebben er de aandacht op gevestigd, dat deze handel de laatste decennia belangrijk is teruggelopen en dat geldt dan speciaal voor de handel in katoenen en wollen stoffen.

Katoen en wol.

Wat katoen betreft geeft bijv. „The International Cotton Advisory Committee” de volgende interessante tabel¹⁾.

TABEL I.

Equivalent in ruwe katoen van de wereldexport van katoenen goederen in verhouding tot het industrieel wereldverbruik.

Jaar	Wereldverbruik door katoenspinnerijen		Uitvoer van katoenen goederen ¹⁾ (ruwe katoen equivalent)		Uitvoer in pCt van het verbruik
	in duizenden balen	index	in duizenden balen	index	
1909/13	20.310	100	4.750	100	23
1924/28	24.760	122	4.330	91	17
1934/38	27.945	138	3.265	69	12
1950	28.100	138	2.750	58	10
1951 ²⁾	31.700	156	2.830	60	9

¹⁾ Aangenomen is, dat gemiddeld 2.000 yard weefsel wordt vervaardigd uit één baal katoen.

²⁾ Gedeeltelijk geraamd.

Men ziet uit deze exportcijfers een daling zowel absoluut (dus van de hoeveelheden geëxporteerde katoenen stoffen) als relatief (dus in verhouding tot het industriële verbruik van katoen). Deze daling nam na de eerste wereldoorlog een aanvang en zette zich nadien voort. In de jaren tijdens en vlak na de tweede wereldoorlog werd, zoals begrijpelijk, een abnormaal dieptepunt bereikt, waarna van 1947 tot 1950 enig herstel optrad, echter nog niet tot het niveau van de periode 1934/1938. „The International Cotton Advisory Committee” voegt hieraan o.a. toe, dat uit de in de tabel genoemde cijfers zou kunnen worden afgeleid, dat het na-oorlogse herstel thans weer tot een eind is gekomen; de relatieve betekenis van de wereldhandel in katoenen stoffen zou dan ook voortgaan aan betekenis te verliezen.

Ook de internationale handel in wollen weefsels vertoont over een iets langere periode bezien een sterke teruggang. „Economisch-Statistische Berichten”²⁾ geeft hierover de in tabel II vermelde cijfers, die door ons wat 1951 betreft, schattingsgewijs werden aangevuld.

¹⁾ „World trade in cotton textiles”, Monthly review of the world situation van „The International Cotton Advisory Committee”, December 1951, Washington, U.S.A., blz. 8 v.v.

²⁾ „De wereldhandel in wollen manufacturen sedert 1913” door M. Fraenkel in „Economisch-Statistische Berichten” van 21 Mei 1952, blz. 392 v.v.

TABEL II.

Export van wollen weefsels uit een aantal der belangrijkste exporterende landen in indexcijfers van het gewicht.

(1913 = 100)

Land	1913	1929	1932	1938	1948	1949	1950	1951
Nederland	100	29	11	7	29	36	68	64
België	100	143	86	100	171	228	471	399
Engeland	100	72	39	43	52	53	60	53
Duitsland	100	59	35	31	1	2	3	4
Frankrijk	100	73	28	11	20	29	32	25
Italië	100	336	236	272	191	200	318	351
Totaal	100	73	38	37	36	38	51	47

Ter verklaring van de hier gesignaleerde ontwikkelingen noemt men vooral de voortgaande industriële expansie in landen die voorheen hun gehele textielbehoefte of een belangrijk deel daarvan importeerden. De sterke bevolkingstoename en de vele pogingen tot het vrijer maken van de internationale handel in de na-oorlogse jaren hebben allicht wel enige uitbreiding van de handel ten gevolge gehad, echter niet een krachtig herstel.

Rayon vergeleken met katoen en wol.

Ter belichting van de ontwikkeling vergeleken met 1938 hebben wij, daar men over de juistheid van bepaalde cijfers uiteraard steeds van mening kan verschillen en de diverse bronnen ietwat verschillende cijfers geven, hieronder ook de schattingen opgenomen, waartoe de „Food and Agriculture Organization of the United Nations” (F.A.O.) kwam³⁾.

De cijfers voor het jaar 1951 werden door ons aan de hand van verschillende bronnen geschat.

TABEL III.

Internationale handel in goederen van katoen, wol en rayon in gewicht en indexcijfers.

(1938 = 100)

Jaar	Katoen × 1 mln kg	index	Wol × 1 mln kg	index	Rayon × 1 mln kg	index
1938	695	100	89	100	94	100
1948	540	78	104	117	80	88
1949	612	88	97	109	107	114
1950	737	106	119	134	142	151
1951	758	109	112	126	174	185

Deze cijfers laten zien, dat het beeld voor de rayongoederen geheel afwijkend is van dat voor wollen en katoenen manufacturen. Men constateert voor de rayongoederen een sterke toeneming ook en vooral gedurende de laatste jaren. Dit betekent tevens dat in de internationale handel in textielstoffen de rayon een steeds belangrijker

³⁾ „Per caput fiber consumption levels”, Bulletin no 21 van de F.A.O., Commodity-Series, Rome, December 1951. De F.A.O. groepeerd onder goederen: 1e. weefsels (stukgoederen) voor alle doeleinden (zoals t.b.v. kleding, huishouding, industriële doeleinden maar excl. tapijten); 2e. overige artikelen (o.a. gebreide stukgoederen, kousen en sokken, lint, eindproducten behalve kleding, zoals handdoeken, dekens, etc.).

plaats is gaan innemen en daarbij de wol behoorlijk voorbij gestreefd is. Men vergelijkte onderstaande tabel.

TABEL IV.

Internationale handel in goederen van katoen, wol en rayon, uitgedrukt in procenten van het totaal.

Jaar	Katoenen goederen	Wollen goederen	Rayon-goederen	Totaal
1938	79,2	10,1	10,7	100
1948	74,6	14,4	11,0	100
1949	75,0	11,9	13,1	100
1950	73,9	11,9	14,2	100
1951	72,6	10,7	16,7	100

Wij geven een eventuele criticus toe, dat er bezwaren kleven aan vergelijkingen als deze, mede gezien de ook reeds door de F.A.O. geconstateerde moeilijkheid om betrouwbare gegevens te verzamelen, doch voor het aanduiden van een ontwikkelings-tendentie zijn de hier bedoelde cijfers zonder twijfel bruikbaar.

Wij zien derhalve bij de internationale handel in rayon-goederen een zeer sterke groei, een groei die plaatsvond ondanks het feit dat ook hier de opkomst der rayonverwerkende textielindustrie in importerende landen een tegenwerkende kracht vormt. Een extra belemmering voor de export van rayongoederen is bovendien gelegen in het feit dat de invoerrechten op rayonstoffen in tal van landen belangrijk hoger liggen dan die, welke op geïmporteerde katoenen en wollen stoffen worden geheven.

Het is interessant verder nog na te gaan, of naast de absolute groei, wellicht toch, evenals voor de katoenen stoffen werd geconstateerd, voor de rayonstoffen een relatieve teruggang van de internationale handel in stoffen optrad, dus een teruggang van het percentage dat de handel vormt van de industriële verwerking van rayon. Uit onderstaande tabel, waarin wij zelf schattingen voor de industriële verwerking maakten, blijkt dat het nog niet vaststaat, dat reeds thans een dergelijke relatieve teruggang optreedt, zelfs al ligt het cijfer van 1951 iets lager dan het cijfer van 1938. Immers, het in de laatste kolom van onderstaande tabel voorkomende percentage beweegt zich sinds 1948 nog steeds in stijgende lijn.

TABEL V.

Internationale handel in rayongoederen vergeleken met de industriële verwerking van rayon.

Jaar	Industriële verwerking van rayon		Uitvoer van rayongoederen		Uitvoer in pCt van de verwerking
	in duizenden tonnen	index 1938=100	in duizenden tonnen	index 1938=100	
1938	900	100	94	100	10,4
1948	1.110	123	80	88	7,2
1949	1.225	136	107	114	8,7
1950	1.590	176	142	151	8,9
1951	1.700	189	174	185	10,2

TABEL VI. *Aandeel van de belangrijkste rayongoederenexporteurs in de totale export van rayongoederen* ⁴⁾.
hoeveelheden × 1 mln kg

Landen	1938		1948		1949		1950		1951	
	gewicht	pCt	gewicht	pCt	gewicht	pCt	gewicht	pCt	gewicht	pCt
Verenigde Staten	1,9	2,0	33,8	42,3	44,4	41,6	32,5	23,0	36,0	20,7
Japan	51,8	54,9	1,0	1,3	3,6	3,4	24,5	17,3	33,6	19,3
Engeland	6,9	7,3	20,0	25,0	23,0	21,6	27,7	19,6	31,9	18,3
Italië	17,9	19,0	9,3	11,6	13,7	12,8	21,0	14,8	23,0	13,2
Frankrijk	6,1	6,5	5,8	7,2	9,9	9,3	13,2	9,3	16,0	9,2
West-Duitsland	5,6 ¹⁾	5,9	0,5	0,6	1,2	1,1	1,8	1,3	7,5	4,3
Nederland	0,8	0,8	1,0	1,3	1,7	1,6	4,1	2,9	6,2	3,6
Zwitserland	1,4	1,5	2,5	3,1	2,9	2,7	3,1	2,2	3,7	2,0
België	0,6	0,6	0,5	0,6	0,8	0,7	2,3	1,6	3,4	2,0
Totaal	93,0	98,5	74,4	93,0	101,2	94,8	130,2	92,0	161,3	92,6
Overige exporteurs ²⁾	1,3	1,5	5,6	7,0	5,5	5,2	11,3	8,0	12,7	7,4
Totaal Generaal	94,3	100	80,0	100	106,7	100	141,5	100	174,0	100

¹⁾ Geheel Duitsland.

²⁾ Vrijwel geheel Malakka en Hongkong.

De exporterende landen.

Richten wij thans het oog op de landen van herkomst. Wij zien dan (zie tabel VI), dat bijv. in 1951 de export grotendeels, nl. voor ca 93 pCt, afkomstig was uit een negental exporterende landen. De vijf belangrijkste exporteurs in 1951 waren, naar orde van grootte, de Verenigde Staten (21 pCt), Japan (19 pCt), Engeland (18 pCt), Italië (13 pCt) en Frankrijk (9 pCt). Deze „Big Five” namen niet minder dan 81 pCt van de totale export voor hun rekening. Ook in de voorafgaande jaren hadden deze vijf trouwens het leeuwendeel van de internationale export op hun naam staan.

Pas op een vrij grote afstand volgen de „Next Best Four”, nl. West-Duitsland (4,3 pCt), Nederland (3,6 pCt), Zwitserland (2,1 pCt) en België (2 pCt).

Ook de exportstatistieken van landen als Malakka en Hongkong tonen vrij grote exportcijfers, doch hier hebben wij zonder twijfel met transitohandel te maken, zodat wij deze landen apart hebben gehouden. Wellicht had het in de lijn gelegen, dergelijke re-exporten in mindering te brengen van het exporttotaal, waardoor de hierboven genoemde percentages nog iets zouden zijn gestegen. Het is echter uiterst moeilijk, zo niet onmogelijk, een behoorlijk inzicht te krijgen in de transitohandel, welke ook via de andere genoemde landen in meerdere of mindere mate heeft plaatsgevonden.

Vergelijkt men de percentages der exportlanden over een reeks van jaren, en ook hierbij baseren wij ons in hoofdzaak op de F.A.O.-cijfers, die slechts hier en daar o.a. voor het jaar 1951 uit andere bronnen werden aangevuld, dan krijgt men het volgende beeld (zie tabel VI).

De verschuivingen, die men hier waarneemt, zijn niet onbelangrijk. De Verenigde Staten kwamen na de oorlog krachtig op, hoewel zij relatief gezien sinds 1948 weer

⁴⁾ Volledigheidshalve geven wij, geïnspireerd door de katoenconferenties in Buxton en Amsterdam, de uitvoercijfers voor rayongoederen der Continentaal West-Europese groep (of mogen wij als Nederlanders nu zeggen de: „Kroeselanden”!) als geheel in vergelijking met Engeland, Verenigde Staten en Japan:

	hoeveelheden × 1 mln kg				
	1938	1948	1949	1950	1951
Continentaal West-Europa	32	20	31	47	61
Engeland	7	20	23	28	32
Japan	52	1	4	25	34
Verenigde Staten	2	34	44	33	36
Overige landen	1	5	5	9	11
Totaal	94	80	107	142	174

Ook hier zien wij, dat Continentaal West-Europa als groep, althans in de jaren 1950 en 1951, evenals bij katoen, de grootste exporteur is.

De vermelde export van deze landengroep à 61 mln kg in 1951 valt uiteen in ca 14 mln kg onderlinge handel en ca 47 mln kg export naar derde landen!

geleidelijk terugzakten. Japan wist zich nog slechts gedeeltelijk te herstellen van de oorlogsgevolgen. Engeland, dat in de absolute cijfers een zeer sterke groei vertoonde vergeleken bij 1938, zij het lang niet zo sterk als de Verenigde Staten, liep sinds 1948 relatief weer iets terug, hoewel in absolute cijfers uitgedrukt ook de periode 1948-1951 nog enige vooruitgang te zien gaf. Italië werd van de tweede plaats (na Japan), welke het in 1938 innam, teruggedrukt tot de vierde plaats. De export van Frankrijk nam zowel absoluut als relatief vrij belangrijk toe.

Bij de vier hierna komende landen springt o.a. de sterke opkomst van Nederland als exporteur van rayongoederen in het oog, waarbij men er echter rekening mee dient te houden, dat deze groei vooral veroorzaakt wordt door de grote export van weefsel voor autobanden (dat trouwens ook bij de export van andere landen in de regel is opgenomen). Dit „technisch weefsel” kan eigenlijk niet tot de normale textielweefsels worden gerekend. Indien men echter de textielweefsels afzonderlijk neemt, valt ook een vrij aanzienlijke stijging waar te nemen.

De importerende landen.

De situatie aan de importkant is aanzienlijk gecompliceerder. Terwijl wij aan de uitvoerkant, zoals hiervoren beschreven, in hoofdzaak met een beperkt aantal grote leveranciers te maken hebben, zijn de van belang zijnde bestemmingslanden zeer vele en ligt het zwaartepunt niet zo uitgesproken bij enkele importeurs. Bezie men bijv. de situatie voor 1951 (tabel VII) dan blijkt wel, dat Zuid-Afrika, Australië, Engeland, Malakka en Indonesië in genoemd jaar boven de andere uitstaken en gezamenlijk ca 38 pCt van de import voor hun rekening namen.

TABEL VII.

Wereldoverzicht van de importen van rayongoederen¹⁾. (hoeveelheden × 1 mln kg)

- Landen	1938	1948	1949	1950	1951
Europa					
België	0,5	1,4	2,4	3,1	4,2
Denemarken	0,8	0,9	1,9	2,0	2,2
West-Duitsland	0,2 ²⁾	0,1	0,9	2,2	0,8
Engeland	4,1	3,4	7,7	8,1	13,0
Finland	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3
Frankrijk	0,2	0,5	0,1	0,3	0,9
Ierland	2,0	2,2	2,6	3,7	3,8
Italië	0,3	0,1	0,4	0,5	0,6
Nederland	3,5	1,5	3,0	4,1	3,3
Noorwegen	0,6	0,8	1,5	2,0	1,5
Oostenrijk	0,6	0,1	1,1	0,7	0,5
Turkije	0	1,3	0,4	0,1	0,1
Zweden	1,1	2,2	2,5	3,3	5,0
Zwitserland	0,9	0,3	0,1	0,1	0,3
Rest Europa	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1
Totaal Europa	15,5	15,0	24,9	30,6	36,5
Oceanië					
Australië	7,6	9,6	9,9	10,6	13,5
Nieuw-Zeeland	1,7	1,9	2,5	3,8	3,5
Rest Oceanië	0,2	0,2	0,3	2,5	2,6
Totaal Oceanië	9,5	11,7	12,7	16,9	19,6
Afrika					
Algiers	1,9	1,3	1,8	2,8	2,5
Anglo Egypt Soedan	1,1	0,7	0,5	0,7	1,1
Egypte	0,3	0,8	0,7	1,0	1,0
Frans West-Afrika	0,2	0,1	0,4	0,7	0,9
Frans Marokko	1,9	0,8	0,9	1,2	2,3
Goudkust	0,4	0,4	1,3	1,0	1,7
Kenya en Uganda	0,5	0,3	1,1	1,7	4,0
Madagascar	0,2	0,2	0,2	0,6	0,9
Nigeria	0,7	0,7	1,5	2,4	4,0
Tanganyika	0,2	0,1	0,2	0,5	1,1
Tunis	0,3	0,3	0,5	0,8	0,7
Zuid-Afrika	3,0	8,0	9,9	16,1	17,5
Zuid-Rhodesia	0,1	0,3	0,4	0,7	1,5
Rest Afrika	0,9	0,7	0,9	2,5	2,8
Totaal Afrika	11,7	14,7	20,3	32,7	42,0

Het valt op, dat bij de importerende landen er verschillende voorkomen, die zelf ook een grote productie van rayongoederen en zelfs een flinke export hebben. Gedeeltelijk zal dit wel verklaard moeten worden uit de behoefte

Landen	1938	1948	1949	1950	1951
Azië					
Aden	0,4	0,1	0,3	1,0	1,4
Ceylon	0,4	0,2	0,7	1,6	3,3
Hongkong	1,1	0,6	1,7	5,1	5,6
India	3,4	0,6	2,1	0,3	0,2
Pakistan	0,3	0,3	0,5	0,6	1,7
Indochina	1,1	0,6	1,1	2,4	3,6
Indonesië	3,8	0,5	2,0	3,9	9,7
Israël	0,5	0,1	0,4	0,2	0,2
Iran	1,0	1,2	0,9	0,8	0,9
Irak	2,2	0,2	0,6	1,2	2,0
Malakka	1,5	2,3	4,2	9,5	13,0
Philippijnen	2,5	8,8	8,0	3,5	4,0
Syrië/Libanon	1,0	1,0	1,7	0,5	0,7
Thailand	0,7	0,6	2,0	2,4	3,4
Rest Azië	22,4	2,0	1,8	3,6	4,5
Totaal Azië	42,0	19,0	28,0	36,6	54,2
Noord-Amerika					
Canada	1,0	3,1	3,3	2,3	2,8
Verenigde Staten	0,5	0,3	0,3	0,6	0,6
Totaal Noord-Amerika	1,5	3,4	3,6	2,9	3,4
Zuid- en Midden-Amerika					
Argentinië	0,2	1,0	0,8	0,4	0,6
Brazilië	0	0,6	1,3	1,3	0,8
Brits West-Indië	0,8	0,9	1,6	1,9	2,1
Brits Guyana	0,8	0,9	1,6	1,9	2,1
Cuba	1,9	5,0	4,4	6,2	4,8
Columbia	0,1	0,4	0,5	1,0	0,6
Mexico	0,1	1,7	1,5	1,8	1,7
Peru	0,1	0,7	0,6	0,4	0,6
Uruguay	0,9	0,4	1,0	1,0	0,9
Venezuela	0,1	3,0	2,0	1,9	1,5
Rest Zuid- en Midden-Amerika	0,8	0,7	1,0	1,5	1,5
Totaal Zuid- en Midden-Amerika	5,0	14,4	14,7	17,4	15,1
Niet te specificeren	9,1	2,4	2,9	4,4	3,2
Gehele wereld	94,3	80,6	107,1	141,5	174,0

¹⁾ In veel gevallen berusten deze cijfers op schattingen; naast de F.A.O.-cijfers werden in- resp. uitvoerstatistieken van diverse landen geraadpleegd.

²⁾ Geheel Duitsland.

in deze landen aan grotere variëteit dan die, welke de binnenlandse productie biedt, zowel wat betreft soort, dessin en afwerking als wat betreft de prijsklasse. Hiernaast speelt het veredelingsverkeer uiteraard een belangrijke rol; ruwdoek wordt ingevoerd en vindt in vele gevallen na veredeling zijn weg weer naar andere exportmarkten. Op de betekenis van het transitoverkeer werd hierboven reeds de aandacht gevestigd.

Zeer opvallend is de sterk stijgende import van de landen van het werelddeel Afrika, die in 1951 359 pCt was van de import in 1938. Ook de import der Zuid- en Midden-Amerikaanse Staten vertoont een vrij belangrijke stijging, doch in tegenstelling met Afrika zette deze stijging zich in de jaren van 1948 tot 1951 niet door.

Bij de beschouwing van de cijfers in tabel VII houde men er rekening mede, dat de cijfers hier niet alleen de invoer in deze werelddelen uit de rest van de wereld betreffen, doch dat daarin tevens de onderlinge handel tussen de tot het betreffende werelddeel behorende landen is begrepen, hetgeen in het bijzonder het beeld voor Europa belangrijk beïnvloedt.

Uit de gegeven cijfers kan men de conclusie trekken, dat zich in de bestemming van de rayongoederen een zeer grote spreiding heeft voltrokken, hetgeen extra hoge eisen stelt aan dié exporteurs, welke een zo groot mogelijke risico-verdeling in hun export wensen te bereiken resp. te handhaven.

Rayongarenstoffen respectievelijk rayonvezelstoffen.

Ten slotte hebben wij nog getracht het aandeel te schatten, dat de van rayongaren en de van rayonvezelgaren vervaardigde stoffen in de internationale handel hebben. Evenals bij onze andere schattingen en hierboven gegeven cijfers moet men onze informatie slechts beschouwen als een globale indicatie van zich ontwikkelende tendenties, daar het, zoals elke insider bekend zal zijn, helaas aan volledige en voor 100 pCt betrouwbare cijfers veelal ontbreekt.

Bij het verrichten van de thans bedoelde schatting hebben wij de handel in rayonkoordweefsel geëlimineerd, omdat dit in feite een geheel eigen gebied, nl. het technische, bestrijkt. Onze berekeningen hebben geleid tot het volgende beeld.

TABEL VIII.

Verdeling van de internationale handel in rayongaren- resp. rayonvezelgoederen.

Jaar	(in pCt)		Totaal
	Rayongaren-goederen	Rayonvezel-goederen	
1949	73	27	100
1950	65	35	100
1951	61	39	100

Men ziet derhalve een relatieve verschuiving in deze jaren naar de rayonvezelgoederen of met andere woorden een sterkere ontwikkeling in de internationale handel in rayonvezelgoederen dan van die in rayongarengoederen, hetgeen niet wegneemt, dat in absolute gewichtseenheden uitgedrukt, de handel in deze laatste ook nog aanzienlijk opliep.

Samenvatting.

De internationale handel in rayongoederen vertoont sinds 1938 een zeer belangrijke groei in tegenstelling met die in katoenen goederen (welke sinds 1909/13 vrijwel onafgebroken daalde) en wollen goederen (welke eveneens t.o.v. 1913 zeer sterk daalde, doch t.o.v. 1938 weer enigszins steeg). Stelt men deze handel in 1938 op 100, dan kwam hij in 1951 op ca 185.

De export kwam in hoofdzaak uit een vijftal landen, nl. Verenigde Staten, Japan, Engeland, Italië en Frankrijk (in 1951 samen 81 pCt van het totaal).

De bestemming van de wereldhandel is sterk verspreid; vooral het werelddeel Afrika is sinds 1938 veel grotere hoeveelheden gaan importeren; in 1951 359 pCt van de invoer in 1938. Ook de importen der Zuid- en Midden-Amerikaanse landen vertonen een vrij belangrijke stijging, die zich echter van 1948 t/m 1951 niet doorzette.

De handel in rayonvezelstoffen vertoont ten slotte een veel sterkere ontwikkeling dan die in rayongarenstoffen en neemt thans reeds ca 40 pCt van de totale internationale handel in rayonstoffen voor zijn rekening.

Arnhem.

Drs B. M. SWEERS.

F. H. PRAK.

Achtergronden, vooruitzichten en gevolgen der Europese economische integratie

Over bovenstaand onderwerp hebben op de jaarvergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde, welke op 20 December te Utrecht werd gehouden, niet minder dan 24 sprekers (incl. de beide praeadviseurs) het woord gevoerd. Het bestuur is er dan ook zonder twijfel opnieuw in geslaagd, een onderwerp aan de orde te stellen, dat in het middelpunt van de belangstelling staat. Ook de keuze van de prae-adviseurs had moeilijk beter kunnen zijn. Beide vulden elkaar op gelukkige wijze aan.

Prof. Kuin had zich in zijn prae-advies beperkt tot het eerste deel van de vraagstelling (de achtergronden en vooruitzichten), terwijl Prof. Verdoorn het tweede deel (de gevolgen, speciaal voor Nederland) voor zijn rekening genomen had.

Hieruit vloeide ook een belangrijk verschil in aanpak voort. Prof. Kuin heeft het vooral in de breedte gezocht. Uitgaande van de overtuiging, dat Europese economische integratie èn om zichzelf wil èn als complement van de integratie op andere terreinen als wenselijk moet worden beschouwd, heeft hij in hoofdzaak een schets gegeven van de organisatorische en economisch-politieke maatregelen, welke vereist zijn om tot het doel te geraken. Prof. Verdoorn had zich tot taak gesteld, de kwantitatieve gevolgen, en dan speciaal met betrekking tot Nederland, te berekenen. Daarbij was hij, ten einde het probleem calculatorisch grijpbaar te maken, genoodzaakt om zich terug te trekken op beperkende veronderstellingen. Zo werd als object van analyse uitgekozen een tolonie tussen de „Schumanlanden”, waarbij de kwantitatieve gevolgen betrokken zijn op een bepaald peiljaar in de toekomst (1970).

Nadrukkelijk wordt deze berekening door hem gekenschetst als een denkoefening, die alleen geldigheid bezit binnen de uitgangsveronderstellingen. Niettemin acht hij de tolonie dermate nauw verbonden met het concept der Europese economische integratie, dat hij aan de uitkomsten van de berekening wel degelijk bepaalde conclusies meent te kunnen verbinden voor de

practische economische politiek. Doordat de econometrische methode van behandeling moeilijk toegankelijk is voor hen die niet tot de esoterische kring der wiskundig geschoolde economen behoren, is aan de technische zijde van de beschouwing van Prof. Verdoorn weinig aandacht besteed. Alleen de heer Wemelsfelder heeft enkele kleine technische correcties voorgesteld. Zoveel te meer aandacht is echter geschonken aan het realiteitsgehalte van de veronderstellingen en de toelaatbaarheid van de conclusies.

Duidelijk bleek bij de discussie, welk een belangrijke rol het „denkraam” en de sociale positie (in de ruimste zin) spelen bij het tot stand komen van de verschillende zienswijzen met betrekking tot een veelzijdig probleem als de Europese economische integratie. Tegenover de internationalistische visie van Prof. Kuin stond het denken in nationale eenheden van Dr Van Rhijn en Prof. Wijnholds. Verder bleek de internationale ervaring van Dr Hirschfeld en de heer Rom Colthoff tot een sterk realistische (lees: sceptische) geesteshouding te hebben geleid, terwijl Prof. Verdoorn een neiging vertoonde om alleen de gevaren te zien, hetgeen een pessimistische grondtoon in zijn prae-advies en replek legde. Het zal dus duidelijk zijn, dat alle voorwaarden aanwezig waren om het ter tafel gebrachte probleem van vele kanten te belichten. Er zijn dan ook verschillende interessante gezichtspunten naar voren gekomen, die ongetwijfeld tot verruiming van inzicht hebben geleid.

Over de *inhoud* van het begrip integratie zijn vooral behartigenswaardige opmerkingen gemaakt door Dr Hirschfeld en Prof. Posthuma. Er bleek een zekere behoefte te bestaan aan een nadere omlijning, doch anderszids achtte Prof. Kuin een scherpe definitie van een dergelijk levend en vloeiend begrip van weinig nut. Wanneer men zich maar bewust blijft van de uiteenlopende interpretatiemogelijkheden, is het gebruiken van een vaag begrip niet zo erg.

Verschillende sprekers drongen ook aan op een na-

dere uitspraak inzake de na de integratie te voeren *economische politiek*. Terecht betoogde Prof. Kuin echter, dat op deze wijze het paard achter de wagen gespannen wordt. Een poging om het van te voren eens te worden over de na de integratie te voeren Europese economische politiek zou volgens hem op een eindeloos gesprek uitlopen. De praktijk moet leren, welke economische politiek het meest doelmatig is. Bovendien was hij van oordeel, dat er aan de nationale staten nog een breed terrein overblijft, waarbinnen de voorkeur voor vrijheid of ordening tot op grote hoogte aan zijn trek kan komen.

Inzake de *doelinden* van de integratie waarschuwden Dr Hirschfeld en Prof. Wijnholds tegen het gebruik van opportunistische motieven, zoals de zwakheid van ons exportpakket, de laagte van ons kostenpeil, de dollarschaarste en de vrees voor Rusland. De economische aaneensluiting der Westeuropese landen is een belangrijke structuurwijziging, die op diepere gronden moet steunen en die bovendien wegens de lange aanlooptijd en de geleidelijke doorwerking van de gevolgen niet op korte termijn effect zal sorteren. Prof. Kuin was het hier ten dele mee eens. Als centraal doel zag hij met Dr Kohnstamm het mogelijk maken van nieuwe ontplooiingsmogelijkheden, het scheppen van nieuwe impulsen en perspectieven. Daarbij kunnen de genoemde opportunistische motieven toch wel als zijdelingse steun van belang zijn. De betekenis van onze lage kostprijzen moet echter volgens de heer Rom Colthoff niet worden overschat. Deze berusten in belangrijke mate op kunstmatige factoren, die als gevolg van de integratie geheel of gedeeltelijk zullen wegvallen.

De meeste aandacht werd besteed aan de te verwachten *uitkomsten* op het gebied van de productiviteit. Op dit punt werd veel kritiek op het prae-advies van Prof. Verdoorn uitgeoefend. Deze verwacht van de integratie een bedreiging van de Nederlandse industrialisatie. De meeste sprekers achtten deze conclusie te negatief. Men wees vooral op de gebruikte lage elasticiteiten, de onvoldoende aandacht voor de wijzigingen in het klimaat van de internationale handel, het buiten beschouwing laten van mogelijke voordelige effecten op de ruilvoet en de te mechanistische opvatting over de wijze, waarop de productiviteit wordt bepaald. Daarnaast stelde Prof. Mey terecht, dat het werkgelegenheidsprobleem anders komt te liggen, wanneer men migratievrijheid in de veronderstellingen opneemt.

Over de elasticiteiten merkte Prof. Witteveen op, dat deze op lange termijn doorgaans groter zijn dan op korte termijn. Dit valt vrij gemakkelijk in te zien, daar voor de omschakeling in vele gevallen geruime tijd nodig is. Statistische onderzoeken van Prof. Tinbergen hebben dit ook bevestigd. Voor de periode die Prof. Verdoorn beziet ligt het veel meer voor de hand, elasticiteiten op lange termijn te gebruiken. Met het onderscheid tussen het effect op korte en op lange termijn hangt ook samen, dat de gevolgen van de integratie zich eerst geleidelijk zullen manifesteren. Dit is een gelukkige omstandigheid, omdat men dan niet zo bang hoeft te zijn voor het optreden van plotselinge schokken.

Prof. Verdoorn bracht hier echter tegen in, dat het verschil tussen de elasticiteiten op korte en op lange termijn toch niet zeer groot is, zodat de uitkomsten slechts in bescheiden mate worden beïnvloed.

Op de wijzigingen in het afzetklimaat wezen vooral Dr De Graaff en Dr Kohnstamm. Bij het sluiten van een tolunie komt het risico van onverwachte handelsbelemmeringen te vervallen, zodat veel meer aandacht zal worden besteed aan het opbouwen van een goede afzetapparatuur.

Het ruilvoetargument werd door Prof. Witteveen naar voren gebracht. Aangenomen dat onze landbouw slechts weinig en de industrie in de andere landen betrekkelijk sterk zal worden uitgebreid, zullen de toenemende vraag naar landbouwproducten en het toenemend aanbod van industrieproducten vermoedelijk tot een ruilvoetverbetering voor ons land leiden, als gevolg waarvan de „integratiewinst” zal worden vergroot.

Tegenover de visie van Prof. Verdoorn, dat de productie in de industrie vooral bepaald wordt door productieomvang en seriegrootte, stelde Dr Kohnstamm de opvatting, dat de vindingrijkheid van de leiding een beslissende rol speelt. Deze zal sterk worden geprikkeld, wanneer de grenzen open gaan en op bepaalde punten alle zeilen moeten worden bijgezet. Prof. Verdoorn was evenwel niet overtuigd, dat dit element buiten de grote industriële bedrijven een belangrijke rol speelt.

Wat het uiteindelijk productiviteitseffect betreft, was men in het algemeen van mening, dat met een volledige manifestatie een lange periode gemoed zal zijn, terwijl niet over het hele terrein spectaculaire resultaten zullen optreden. De heer Van Cleeff noemde de verwachting van een belangrijke productiviteitsstijging als gevolg van de economische integratie zelfs een mythe. Hij zag dan ook geen reden om ten behoeve van een hersenschim allerlei risico's op te roepen. Hiertegenover werd van verschillende zijden betoogd, dat de economische integratie niet uitsluitend uit productie-overwegingen gerechtvaardigd wordt, doch dat ideële gezichtspunten meespelen. Dr Elzinga betoogde in dit verband, dat de Europese samenwerking geschaagd moet worden door een onderwijssysteem, dat gericht is op het aankweken van verantwoordelijkheidsbesef en burgerzin. Hij meende te kunnen constateren, dat de Europese jeugd wel open staat voor de nieuwe ideeën, doch dat het bestaande onderwijssysteem te weinig op de behoeften der maatschappij is afgestemd.

Over de *methode* der integratie zijn veel belangrijke opmerkingen gemaakt. Men heeft zich voornamelijk bezig gehouden met de betekenis van de monetaire integratie (convertabiliteit van valuta's) en de mogelijkheden voor verdergaande bedrijfstaksgewijze integratie.

Enkele sprekers wilden de monetaire integratie in het tijdschema voorop stellen. Inderdaad is een vrij betalingsverkeer uiterst belangrijk. De vraag is echter, of men hiermee kan beginnen, zolang er nog belangrijke monetaire onevenwichtigheden in de verschillende landen aanwezig zijn. Dr Pen wees er dan ook terecht op, dat men in dit stadium de algemene convertabiliteit alleen kan bereiken door tegelijk de wisselkoersen te herzien. Prof. Kuin achtte het herstel van de convertabiliteit van dermate ingrijpende voorwaarden afhankelijk, dat hij dit aan het eind zou willen stellen. Niettemin is convertabiliteit behalve einddoel ook een voorwaarde voor verdergaande economische integratie op andere gebieden. Vandaar, dat hij toch van meet af aan naar een geleidelijke verruiming van het betalingsverkeer zou willen streven.

Voor een verdere bedrijfstaksgewijze integratie was weinig animo. Met name Ir Ingen Housz, sprekende van zijn ervaringen in de Kolen- en Staalgemeenschap uit, achtte de voorwaarden voor het scheppen van een Hoge Autoriteit alleen bij uitzondering aanwezig. Voor slechts enkele sectoren (energie, verkeer en landbouw) zou men zich nog een „Schumanisatie” voor kunnen stellen. Prof. Zimmerman deed in dit verband een vernuftig criterium aan de hand. Volgens hem treedt de neiging tot restrictieve ondernemerspraktijken in het algemeen op in die bedrijfstakken, waarvan de producten te maken hebben met een hoge aanbod- en een lage vraagelasticiteit. Dit zijn juist de genoemde sectoren. Deze zullen dus ook na de integratie aan overheidstoezicht onderworpen moeten blijven.

Over het probleem van de soevereiniteitsoverdracht vallen enkele opmerkingen te vermelden van Dr Hirschfeld en de heer Jonker. Eerstgenoemde waarschuwde tegen een overschatting van de resultaten der volledige economische integratie en een onderschatting van het effect van vrijblijvende economische samenwerking, zoals door de O.E.E.S. wordt nagestreefd, terwijl laatstgenoemde wees op het feit, dat de regeringen eerder geneigd zijn om hun economische beschikkingsmacht af te staan aan een objectief werkend mechanisme dan aan een supra-nationaal orgaan. Dat hij hieraan een onwerkelijk aandoend pleidooi voor het herstel van de gouden standaard verbond doet niets af aan de algemene betekenis van de signaleerde opmerking.

Dr Hirschfeld en de heer Rom Colthoff onderkennen in het streven naar supra-nationale bevoegdheden ten dele ook een vlucht uit de eigen nationale onmacht. Voor zover dit motief werkzaam is, verwachten zij weinig van soevereiniteitsoverdracht aan Europese organen.

Een bepaald functioneel aspect, te weten de *loonvorming*, werd ter sprake gebracht door Dr Van Rhijn. Deze verzette zich tegen een eventuele aantasting van het op rechtvaardigheid en werkclassificatie berustende nationale loongebouw. Wel achtte hij algemene nationale loonverschillen mogelijk. Prof. Kuin keerde zich sterk tegen deze opvatting. Volgens hem staat de economische dynamiek een dergelijke starre handhaving van nationale loonsystemen niet toe. Het onderscheid in economische positie van de verschillende bedrijfstakken moet z.i. ook tot uitdrukking kunnen komen in de lonen.

Over de onmiddellijke *uitzichten* van de Europese economische integratie, speciaal op het gebied van de invoerrechten, was men in het algemeen pessimistisch. In het bijzonder de heer Rom Colthoff achtte de zaak thans vrijwel vastgelopen.

Niettemin leeft de Europese gedachte thans dermate algemeen, dat op den duur een verdere voortgang in de richting van Europese economische eenwording waarschijnlijk lijkt. Wat de toekomst aan nieuwe initiatieven zal brengen, valt niet te voorspellen: niemand kan, om met Prof. Mey te spreken, door een plank zonder gat kijken. De betekenis van de onderhavige discussie ligt dan ook niet zozeer in het „prognostische” element, doch in de belichting van de vele problemen, die bij economische integratie komen kijken. De verschillende doeleinden, voorwaarden, mogelijkheden en risico's zijn dan ook zeer uitvoerig ter sprake gekomen. Hiermee is niet het laatste woord over deze problematiek gezegd, doch wel een zeer belangrijk woord.

Scheveningen.

F. HARTOG.

BOEKBESPREKING

„*The impact of the rearmament on Western people*”, speciale uitgave van het kwartaalbericht „Openbare Financiën”, Vol VII, no 1-2, 1952. N.V. Uitgeverij W. P. van Stockum en Zoon, 's-Gravenhage.

De redactie van „Openbare Financiën” heeft de voortreffelijke gedachte gehad, medio 1952 een speciaal nummer te wijden aan de betekenis van de lasten der herbewapening voor het economisch leven van een aantal Westerse landen. De auteurs, die hun medewerking hebben verleend, zijn alle van formaat: Leon H. Keyserling behandelt het probleem voor de Verenigde Staten; Prof. C. F. Carter voor Engeland; Pierre Vallier voor Frankrijk; Ettore Cambi voor Italië; Prof. G. Schmoelders voor West-Duitsland; Prof. M. Masoin voor België; Prof. Dr J. Tinbergen voor Nederland; G. Cederwall voor Zweden; E. I. Schmidt voor Dene-

marken. Prof. A. Piatier tenslotte geeft een theoretische synthese van de vele aspecten, die in de landenartikelen naar voren zijn gekomen.

Tegenover dit waardevol initiatief past een excuus voor het eerst thans recenseren van het resultaat, gepaard evenwel met een compliment: herlezing der bijdragen op het moment, waarop de NATO-raad te Parijs vergadert, bevestigt de waarde dezer publicatie. De gegevens, die de auteurs hebben gebruikt, zouden thans op tal van punten kunnen worden aangevuld; de problemen zijn nog steeds dezelfde.

Deze waardering wordt niet ondermijnd door het gevoelen, dat de synthetische beschouwing van Prof. Piatier wat puntiger had kunnen zijn. Zijn bijdrage, hoewel schetsmatig van opzet en daardoor niet tot een volledige synthese uitgegroeid, vult de landenstudies toch op zodanige wijze aan, dat de lezer — voor zover niet volledig vertrouwd met dit speciale gebied — de omvang van het herbewapeningsprobleem ten volle gaat beseffen.

Minder stringent dan, doch even veelomvattend als de totale oorlog doen de consequenties van herbewapening zich voelen in alle sectoren van de volkshuishouding. Voorbij is de tijd, dat „defensie” als incidentele begrotingspost kon worden beschouwd; het gaat thans, zoals Prof. Tinbergen helder uiteenzet, om vraagstukken van „resource use”, waarbij, met herbewapening, civiele investeringen en consumptie, betalingsbalanssituatie, belasting-, prijs- en loonpolitiek onmiddellijk in het geding zijn. Het gaat thans bovendien, zoals Keyserling terecht stelt, om het feit, dat „the problem of resource use is more complex in a period of partial mobilization than either in peacetime or full war”. Immers, in een toestand van partiële mobilisatie (zo men wil: een koude oorlog) dient herbewapeningspolitiek gericht te zijn zowel op directe paraatheid als op verbreding der mobilisatiebasis in de ruimste zin des woords; de datum der eventualiteiten, waarop men zich voorbereidt, staat niet op de kalender genoteerd.

Het is de verdienste der verschillende auteurs, dat deze enorme problemen zich in hun bijdragen aftekenen, ondanks de gerechtvaardigde aandacht, die ieder aan zijn nationale zorgen heeft besteed. Het is tevens hun verdienste, dat aldus de noodzaak van een veelomvattende internationale samenwerking nogmaals aan de dag treedt. Het zal niet aan de NATO liggen, wanneer Prof. Tinbergens hoop „that cooperation in the field of defence will remain accompanied by cooperation in the purely economic field”, niet in vervulling gaat; genoemde organisatie heeft zich reeds in Lissabon, begin 1952, tot taak gesteld, het experiment van de redactie van „Openbare Financiën” ieder jaar voor alle 14 partnerlanden te herhalen.

Parijs, 16 December 1952.

J. H. L.

INGEZONDEN STUK

Electriciteitspolitiek

Drs J. G. de Groot te 's-Gravenhage schrijft ons:

In het nummer van 5 November jl. van dit tijdschrift verscheen van de hand van de heer D. Boersma, ec. drs, een beschouwing over de nota inzake de electriciteitspolitiek, die door de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor 's-Gravenhage mede namens 22 andere Kamers van Koophandel in Juli 1952 werd gezonden aan de Minister van Economische Zaken. In deze beschouwing wordt critiek geleverd op de bezwaren, die in bedoelde nota tegen de gevoerde electriciteitspolitiek zijn ingebracht. De heer Boersma blijkt het met de Kamers — behoudens met be-

trekking tot een enkel punt — over de nota zelf oneens te zijn; in zijn slotconclusie meent hij verder critiek te moeten oefenen op de motieven, die de Kamers bij de indiening van de nota hebben geleid. Het eerste is het goed recht van de inzender; de slotconclusie gaat evenwel buiten het bestek van een bedrijfseconomisch betoog, dat het artikel bedoelt te zijn, weshalve wij hierop niet nader zullen ingaan.

In hoeverre snijdt nu de critiek van de heer Boersma hout?

De heer Boersma onderwerpt allereerst aan een critische beschouwing de volgende vier bezwaren, die in de nota van de Kamers van Koophandel worden aangevoerd:

- a. een onjuiste bedrijfsfinanciering als gevolg van de gesanctioneerde jaarlijkse gemeentelijke winstonttrekking;
- b. heterogene, willekeurige en voor een groot deel geheime tariefstelsels;
- c. het niet bekend maken van de werkelijke kostprijs van elektrische energie;
- d. geringe geneigdheid van de Overheid om profijt te trekken van de voordelen, verbonden aan het gebruik van de surplus-energie der gecombineerde warmte/krachtbedrijven.

Het eerste bezwaar tracht de heer Boersma te weerleggen aan de hand van de volgende tabel:

	1		2		Percentage	
	Boekwaarde vaste bezittingen-reserves (in miljoenen gulden)		Aanschaffings- waarde vaste bezittingen (in miljoenen gulden)		1 van 2	
	1938	1948	1938	1948	1938	1948
Provinciale bedrijven	120	127	310	496	38,7	25,6
Overige bedrijven	177	134	416	485	42,6	27,6

In deze tabel worden tegenover elkaar geplaatst de aanschaffingswaarde van de vaste goederen en de boekwaarde daarvan, verminderd met de reserves, onderscheidenlijk bij de provinciale en bij de overige bedrijven.

Wat leert nu deze tabel over de afschrijvingen plus de reserves? Niet meer dan dat het totaal van de afschrijvingen plus reserves in 1938 bij de provinciale bedrijven en de overige bedrijven resp. 61,3 pCt en 57,4 pCt van de totale aanschaffingswaarde uitmaakte en dat deze afschrijvingen plus reserves in 1948 te becijferen zijn op resp. 74,4 pCt en 72,4 pCt. Kan men daaruit nu, zoals de heer Boersma doet, afleiden, dat de mate, of wil men liever het tempo, waarin afgeschreven plus gereserveerd is bij de provinciale bedrijven en de overige bedrijven niet ver uiteen loopt? Geenszins! Om deze mate van afschrijving te weten moet men nog een andere factor kennen: de gemiddelde leeftijd van de bezittingen. Deze zeer belangrijke factor wordt door de heer Boersma veronachtzaamd en zijn conclusie, dat het met de financiering der gemeentelijke electriciteitsbedrijven „nogal losloopt” en dat „de gemeentebedrijven een ongunstige financieringstoestand (hebben) kunnen voorkomen door hogere afschrijvingspercentages toe te passen dan bij de provinciale bedrijven gebruikelijk waren” mist dan ook elke grond, indien deze uitsluitend is gebaseerd op de gegevens: aanschaffingswaarde en boekwaarde minus reserves.

Wat wèl uit de gepubliceerde vergelijkingscijfers te concluderen valt is, dat in 1948 het percentage van de productiemiddelen, waarvan de leeftijd niet meer dan 10 jaar bedraagt, bij de provinciale bedrijven op 37,5 was te stellen en bij de overige bedrijven op slechts 14,2 en dat de provinciale bedrijven de aanschaffingswaarde van hun productiemiddelen tussen 1938 en 1948 met 60 pCt hebben kunnen verhogen, waartegenover de gemeentebedrijven slechts 16 pCt kunnen stellen. De provinciale bedrijven hebben deze verhoogde aanschaffingswaarde blijkbaar —

zulks in lijnrechte tegenstelling tot de conclusie van de heer Boersma — aanmerkelijk sneller kunnen afschrijven of grotere reserveringen kunnen toepassen dan de gemeentebedrijven, daar de boekwaarde, niettegenstaande de met 186 miljoen gestegen aanschaffingswaarde, slechts is gestegen van 120 miljoen in 1938 tot 127 miljoen in 1948.

Uit de door de heer Boersma aangehaalde Electriciteitsstatistiek 1948 blijkt, dat onder de totale reserve op 31 December 1948 ad 69,3 miljoen gulden 61,4 miljoen gulden begrepen was voor de provinciale en 7,9 miljoen gulden voor de niet-provinciale bedrijven. Tevens is uit deze statistiek te becijferen, dat in 1948 door de provinciale en andere bedrijven tezamen f 12.206.000 is gereserveerd of afgeschreven, waartegenover de gemeentelijke bedrijven slechts f 1.188.000, of nog geen tiende deel van het bedrag der provinciale en andere bedrijven, kunnen stellen.

Het tweede bezwaar wordt door de heer Boersma onderschreven, evenwel niet zonder critiek, waar hij schrijft, dat niet gesproken kan worden van heterogene, willekeurige en geheime tariefstelsels. De practijk zou slechts één tariefstelsel kennen, nl. het kostprijsstelsel.

Indien men de tarieven van de verschillende gemeenten in ons land eens met elkaar vergelijkt en ook de tarieven binnen één gemeente voor de onderscheidene categorieën verbruikers, kan men moeilijk met de heer Boersma tot de slotsom komen, dat deze geen heteroog en willekeurig karakter dragen. Dat de tarieven voor bepaalde verbruikers niet publiek zijn, kan voorts niet worden ontkend. In de nota van de Kamers van Koophandel is met betrekking tot het tariefsysteem een desideratum opgenomen, waarin bepleit wordt een „openbaar tariefsysteem, vastgesteld op basis van de kostprijs met reserve- en risicomarge van de in het komende jaar te verwachten kapitaals- en exploitatiekosten bij te verwachten verbruik en maximale belasting, zonder prijsdifferentiatie voor verbruikstoepassing”.

De heer Boersma maakt hieruit op, dat de Kamers een eenheidstarief voorstaan. Nu wordt er in dit desideratum van een eenheidstarief niet gesproken; evenmin wordt er op gedoeld. De vaststelling van het tariefsysteem op basis van de kostprijs en op de wijze als in het desideratum omschreven, houdt zeker de mogelijkheid in van een prijsdifferentiatie per groep van uren.

De critiek van de heer Boersma, gebaseerd als zij is op een verkeerde interpretatie zijnerzijds van dit desideratum, houdt derhalve geen steek.

Met het tweede bezwaar hangt de derde in de nota gemaakte bedenking samen. Ook met deze bedenking is de heer Boersma het niet eens.

Hij meent, dat de eis van publiciteit met betrekking tot de werkelijke kostprijs zeker niet aan een overheidsbedrijf kan worden gesteld en geeft daarmede blijk, een opvatting van een overheidsbedrijf te huldigen, die zeker niet strookt met de motieven, die hebben voorgezeten bij het ter hand nemen van de exploitatie van openbare nutsbedrijven door de Overheid. Eén der belangrijkste dezer motieven was immers het bezwaar tegen het maken van overmatige winsten door particuliere exploitanten ten laste van de gemeenschap. Dat dezelfde of zelfs aanzienlijk grotere winsten gemaakt worden door de Overheid, is voor de Kamers van Koophandel aanleiding geweest openbaarmaking der kostprijzen te verlangen, omdat daaruit tevens zou blijken ten koste van welke groepen verbruikers deze grote winsten, als gevolg van te hoge tarieven, werden verkregen.

Het feit, dat door de exploiterende Overheid meer politieke economie dan economische politiek wordt bedreven, is aan dit verlangen niet vreemd. Niemand zal bezwaar hebben tegen het maken van winst op de ver-

schillende categorieën verbruikers van elektrische energie, mits de totale winst redelijk en redelijk verdeeld is over deze verschillende categorieën en deze winst gereserveerd blijft voor het electriciteitsbedrijf.

Aan het „gevecht” over tarieven zal juist eerst een einde kunnen komen, wanneer deze tarieven objectief vastgesteld zijn op basis van de werkelijke kostprijs en deze kostprijs openbaar wordt gemaakt. Automatisch wordt daarmee voorkomen het bedrijven van politieke economie, door politieke figuren, over *vermeende* te hoge tarieven, aangezien deze tariefhoogte dan juist niet meer discutabel is.

Het verlangen van de Kamers van Koophandel naar jaarlijkse publicatie van essentiële bedrijfsgegevens kan men moeilijk met de heer Boersma als een overbodige wens kwalificeren als men in aanmerking neemt, dat de laatste uitgave „Electriciteitsstatistiek” van het Centraal Bureau voor de Statistiek, die men op dit ogenblik volledig ter beschikking kan krijgen, die van het jaar 1948 is. Bovendien zijn de gegevens, vooral die van na de oorlog, te beknopt om als behoorlijk vergelijkingsmateriaal voor kostprijzen en tarieven te kunnen dienen.

Het vierde bezwaar, dat de Overheid weinig geneigd is om profijt te trekken van de voordelen, verbonden aan het gebruik van de surplus-energie van gecombineerde warmte/krachtbedrijven, is in de nota opgenomen om gehoor te geven aan het verlangen van een aantal industrieën, dat voor hun gecombineerde warmte/krachtbedrijven groot belang ziet in een betere samenwerking. Waar ook de heer Boersma samenwerking op dit gebied geboden acht, willen wij dit punt niet verder in discussie brengen en volstaan met op te merken, dat, indien het aantal der betrokken bedrijven niet groot moge zijn, hun importantie toch niet te onderschatten is.

Is de critiek van de heer Boersma tegen de in de nota naar voren gebrachte bezwaren weinig steekhoudend, ook kan moeilijk zijn betoog over de winsten der electriciteitsbedrijven worden onderschreven. De heer Boersma meent, dat de gemeentelijke winsten niet zo hoog zijn en zulks nadat hij zelf in een overzichtstaatje laat zien, dat deze winsten 36,5 pCt in 1938 en 21 pCt in 1948 bedroegen van het totaal der exploitatierekeningen. Voor openbare nutsbedrijven zijn dit toch jaarlijk geen geringe percentages. Wanneer hij vaststelt, dat het percentage in 1948 sterk is verminderd, vergeet hij er op te wijzen, dat het totaal der exploitatierekeningen van 1948, waarop dit percentage betrekking heeft, aanzienlijk hoger ligt dan in 1938, voor een groot deel als gevolg van de sterke stijging van de kolenprijzen. Het Prijzenbesluit 1945 liet immers door de daarin opgenomen formule een geringere winst op deze kolenprijzen toe dan op grond van de bestaande contract-kolenclausule mogelijk geweest zou zijn; niettegenstaande deze beperking was echter de winst verkregen uit stijgende kolenprijzen nog aanzienlijk.

Volkomen terecht zegt de heer Boersma, dat de gemaakte winsten schijnwinsten zijn („toevallige winsten voor een deel gemaakt ten koste van de schuldeisers, voor een deel voortvloeiende uit de onmogelijkheid, het bestaande apparaat tijdig te vervangen”). Hij erkent daarmee niet alleen de quintessens van de nota: de niet gemotiveerde jaarlijkse winstonttrekkingen uit de gemeentebedrijven, doch stelt daarenboven de bedenkelijkheid van een bedrijfspolitiek, waarbij zelfs schijnwinsten aan het bedrijf worden onttrokken, te meer in het licht.

Bovendien, het ontstaan van de schijnwinsten zelf is juist toe te schrijven aan deze sedert jaren gevoerde ongezonde bedrijfspolitiek.

Reeds na 1940 kon men weten, dat de vervangingswaarde der productiemiddelen aanmerkelijk hoger zou komen te liggen dan voordien het geval was, zodat reserve-

fondsvorming reeds van dat tijdstip af een *gebiedende noodzaak* was. Dit gold te meer, omdat men tevens wist, dat vernieuwing van versleten productiemiddelen voorlopig niet mogelijk zou zijn en men zich dus zeker op een later tijdstip voor grote investeringen zou zien geplaatst.

Niettemin is men van 1940 af tot 1951 toe (behalve in enkele verliesgevende oorlogsjaren 1944 en 1945) doorgegaan met het onttrekken van boekwinsten — welke dus schijnwinsten waren — aan de gemeentelijke bedrijven in plaats van deze schijnwinsten te bestemmen voor een reserve- of vernieuwingsfonds. In welke mate dit is geschied moge blijken uit dezelfde electriciteitsstatistiek, waaraan de heer Boersma zijn gegevens heeft ontleend. In 1948 (een latere statistiek is, zoals reeds gezegd, nog niet uitgegeven) bedroeg de totale winst van alle electriciteitsproducenten tezamen ruim 54 miljoen gulden.

De volgende tabel geeft een overzicht van de bestemming van deze winst.

	Vennootschapsbelasting en andere uitkeringen	Reserveringen en/of extra afschrijvingen	Onttrokken aan het bedrijf als dividend of uitkering
Niet door gemeenten geëxpl. bedrijven ..	262.000	12.206.000	1.367.000
Door gemeenten geëxpl. bedrijven....	30.000	1.188.000	39.413.000
Totaal 54.466.000	292.000	13.394.000	40.780.000

Duidelijk blijkt hieruit, dat in 1948 door de gezamenlijke gemeenten schijnwinsten ten bedrage van ruim 39 miljoen gulden aan de door haar geëxploiteerde bedrijven werden *onttrokken*.

Dat de provinciale en andere bedrijven zeer gunstig bij de gemeentelijke afsteken, is reeds evident uit het cijfer van f 1.367.000. In dit cijfer is begrepen het op het aandelenkapitaal uitgekeerde dividend. Bij de gemeentelijke bedrijven daarentegen is de rente van de obligatieleningen onder de exploitatiekosten opgenomen en derhalve reeds in mindering gebracht van de winst.

Om een zuivere vergelijking te maken moet men dus in mindering van het bedrag ad f 1.367.000 brengen 4 pCt (overeenkomende met de obligatierente) van het totale aandelenkapitaal der provinciale en andere bedrijven, of wel f 821.000. De tabel komt er dan als volgt uit te zien:

	Vennootschapsbelasting en andere uitkeringen	Reserveringen en/of extra afschrijvingen	Onttrokken aan het bedrijf als dividend (boven de normale obligatierente) of uitkering
Niet door gemeenten geëxpl. bedrijven	262.000	12.206.000	546.000
Door gemeenten geëxpl. bedrijven....	30.000	1.188.000	39.413.000
	292.000	13.394.000	39.959.000

Deze tabel toont nog duidelijker de omvang van de gemeentelijke winstonttrekkingen ten opzichte van die der provinciale bedrijven aan. Door deze aanzienlijke winstonttrekkingen heeft men willens en wetens de gemeentelijke bedrijven financieel „uitgehoud” niet alleen in 1948, doch evenzeer in voorgaande en latere jaren.

De heer Boersma zegt voorts, dat de winsten van vóór de oorlog (en toch ook zeker die van ná de oorlog) niet op alle afnemers gelijkmatig drukten en dat „in wezen een progressieve verbruiksbelasting werd geheven, welke op zich zelf niet verwerpelijk was”. Deze *ongelijkmatig* drukkende verdeling der winsten was juist voor de Kamers van Koophandel aanleiding om op openbaarheid der tarieven en kostprijzen aan te dringen, terwijl het principe van een progressieve verbruiksbelasting niet door de Kamers van Koophandel kan worden aanvaard, omdat — zoals

in de nota is gesteld — „overheidsbedrijven, welke de electriciteitsvoorziening verzorgen, temeer waar zij in een monopoliepositie verkeren, in de eerste plaats het verbruikersbelang hebben te dienen en zulks tot uitdrukking behoort te komen in de tarieven”. En niet alleen in de tarieven, doch ook in de gehele bedrijfspolitiek. Dat hier toepassing van een progressieve verbruiksbelasting niet onder wordt begrepen, spreekt wel vanzelf. Het dient dan ook betreurd te worden, dat de heer Boersma gemeend heeft, bij zijn poging tot weerlegging van de nota aan het standpunt der verbruikers geheel te moeten voorbijgaan.

De zienswijze der verbruikers was in de nota der Kamers van Koophandel als volgt geformuleerd:

- a. De overheidsbedrijven, welke de electriciteitsvoorziening verzorgen — temeer waar zij in een monopoliepositie verkeren — hebben in de eerste plaats het verbruikersbelang te dienen en zulks behoort tot uitdrukking te komen in de tarieven.
- b. Het streven dient gericht te zijn op het vormen van de voor de electriciteitsbedrijven noodzakelijke reserves in plaats van op het maken van winsten, welke een buiten die bedrijven liggende bestemming hebben.
- c. De afschrijving op vervangingswaarde is een gezond standpunt, waarvoor het particuliere bedrijf reeds jaren strijdt, doch zulks hoeft niet noodwendig een belangrijke tariefsverhoging mede te brengen, indien in de daarvoor in aanmerking komende gevallen de winsten der electriciteitsbedrijven tot dit doel worden aangewend.
- d. De tariefsverhoging voor electriciteit kan niet op zich zelf worden beschouwd, maar slechts in het totaal der verzwaring van lasten, welke reeds op het bedrijfsleven rusten.

Het betoog van de heer Boersma, alsmede de hier verstrekte „aanvullende” gegevens, zijn een bevestiging van de juistheid van deze zienswijze.

Naar de mening van de heer Boersma zou de stijging van de verkoopwaarde der producten met maximaal 3 pCt (bij een tariefsverhoging van 20 pCt) niet zwaar op de industrialisatie en de export drukken. Wij achten dit percentage toch niet te verwaarlozen evenmin als elke andere prijsverhogende factor en de invloed daarvan op onze exportmogelijkheid. Is niet reeds de teruggaaf van omzetbelasting een factor van betekenis voor de calculatie van een concurrerende exportprijs?

Wat tenslotte de kolenclausule betreft, het desbetreffende desideratum der Kamers heeft betrekking op het feit, dat in de tot nu toe in toepassing gebrachte kolenclausule een niet onaanzienlijke winst voor de electriciteitsproducenten is begrepen bij stijgende kolenprijzen. Dat bij variabele grondstoffprijzen (kolen) de daardoor eveneens variabele productiekosten worden verrekend met de afnemers, is noodzakelijk, doch dit mag niet ont-aarden in een misbruiken van een totaal verouderde kolenclausule, die oorspronkelijk gebaseerd was op kleine variaties van een grondprijs, welke variaties de grondprijs of in het geheel niet of slechts zeer onbetekenend verhoogden. Wij zien niet in, dat verordeningstarieven de kolenclausule grotendeels overbodig maken; de onzekerheid der kolenprijzen zal immers steeds de noodzaak van een kolenclausule met zich brengen. Ook in de verscheidenheid van kolenclausules bestaat een chaotische toestand of meent de heer Boersma van niet?

Ons slotoordeel over het artikel van de heer Boersma kan niet anders zijn dan dat daarin de bezwaren van de Kamers van Koophandel in genen dele zijn weerlegd. Evenmin zijn steekhoudende argumenten ingebracht

tegen de door de Kamers naar voren gebrachte desiderata en tegen de algehele strekking van de nota, welke immers beoogt een lans te breken voor een exploitatie der openbare electriciteitsbedrijven op een gezonde bedrijfseconomische basis, zonder winstonttrekkingen. Zulk een exploitatie is niet alleen in het belang van de bedrijven zelf doch ook — en niet in de laatste plaats — in dat der stroomverbruikers.

Naschrift.

De heer De Groot heeft een dusdanig uitgebreide critiek geleverd op mijn artikel van 5 November jl., dat het mij niet mogelijk is in een kort wederwoord op alle door hem naar voren gebrachte punten in te gaan. Hetgeen ik onbesproken laat, behoeft derhalve nog niet mijn instemming te hebben.

Allereerst richt de heer De Groot zich tegen de in mijn artikel opgenomen vergelijking tussen de boekwaarde vaste bezittingen — reserves en de aanschaffingswaarde vaste bezittingen, onderscheidenlijk bij de provinciale bedrijven en bij de overige bedrijven, en wel in verband met de factor leeftijd. Welnu, laten wij dit opgeworpen bezwaar, waarover nog zeer veel te zeggen valt, omzeilen door het probleem anders te stellen. Duidt een boekwaarde van 27,6 pCt van de aanschaffingswaarde bij bedrijven, die zeer veel activa bezitten, welke zowel technisch als economisch nog tientallen jaren mee gaan, op onjuiste bedrijfsfinanciering? Ik neem aan, dat mijn geachte opponent het met mij eens zal zijn, dat dit niet het geval is. Overigens steekt de heer De Groot in dit verband de provinciale bedrijven ten onrechte een veer op de hoed door aan te tonen, dat deze hun aanschaffingen tussen 1938 en 1948 uitermate snel hebben afgeschreven. Hij ziet hierbij over het hoofd, dat het hier voor een goed deel van aangesloten distributiegemeenten overgenomen activa betreft, waarop door die gemeenten al een belangrijke afschrijving in mindering was gebracht.

Het door de K.v.K. gevraagde „tarief zonder prijsdifferentiatie voor verbruikstoepassing” was dus blijkbaar een „slip of the pen”. Hiervan neem ik gaarne acte.

Dat bij publicatie van de kostprijs aan het „gevecht” over tarieven een einde zal komen, is uiterst onwaarschijnlijk; dan begint het pas. Zowel de K.v.K. als de heer De Groot schijnen in de veronderstelling te verkeren, dat het even eenvoudig is de kostprijs van een kWh electriciteit te berekenen als van een stofzuiger of een radio-toestel. Dit is niet het geval. Voorlopig is men het over de vraag, wat onder de kostprijs van electriciteit moet worden verstaan, allerminst eens. En zo dit nog eens het geval zal zijn, dan zal die kostprijs waarschijnlijk blijken te bestaan uit specifieke kostprijzen, uurkostprijzen, urengroepskostprijzen, groepskostprijzen, grenskostprijzen etc. Niet bepaald een materie om te publiceren en daarna eens rustig met de afnemers te bespreken.

Verder meent de heer De Groot, dat ik van „schijnwinst” heb gesproken. Hij vergist zich daarin. Wat hij als schijnwinst ziet, noem ik reële winst, al is het dan geen bedrijfswinst. Het betoog, dat de heer De Groot te dezer zake houdt, zou opgaan, als het betrekking had op bedrijven, die met eigen middelen werden gefinancierd. De electriciteitsbedrijven werken echter vrijwel uitsluitend met vreemd kapitaal. Dat wil zeggen, dat de bedrijfseconomische verliezen, die bij waardedaling van het geld en niet tot de vervangingswaarde opgetrokken tarieven ontstaan als verschil tussen de afschrijving op basis van de vervangingswaarde en de afschrijving op basis van de historische kosten, geheel door de schuldeisers worden gedragen. Van „uitholling” kan bij dergelijke bedrijven geen sprake zijn en men kan het derhalve ook geen „ongezonde bedrijfspolitiek” noemen, indien niet wordt gereserveerd. Evenmin kan men zeggen, dat de provinciale bedrijven

het zoveel beter doen dan de gemeentebedrijven, omdat zij wél reserveren. Wat de provinciale bedrijven doen, is het vormen van eigen kapitaal, hetgeen niet verwerpelijk is; doch voor een overheidsbedrijf evenmin noodzakelijk.

De huidige winsten aan de verbruikers ten goede te laten komen, is noch moreel, noch juridisch, noch economisch verdedigbaar. Deze winsten hangen samen met de financiering en vallen dus de instantie toe, die het risico van de financiering draagt, dus in dit geval de gemeente. De verbruiker komt hier alleen aan te pas, als hij zich bereid verklaart straks ook zijn deel van eventuele deflatie-verliezen te dragen.

Ten slotte keert de heer De Groot zich nog tegen het maken van meer dan normale winsten door overheidsbedrijven, zelfs als die superwinst als inkomsten- of verbruiksbelasting is te beschouwen. Dit is uiteraard een kwestie van standpunt. Zolang een staatsinkomstenbelasting en een staatsverbruiksbelasting niet als onzedelijk worden beschouwd, zie ik niet in, waarom er in principe bezwaren moeten zijn tegen soortgelijke gemeentelijke belastingen, zelfs al zijn die gecamoufleerd. Men scherne hier vooral niet met het verbruikersbelang, omdat dit belang aan de ene kant evenveel wordt gediend als het aan de andere kant wordt benadeeld.

Het spijt mij, dat de heer De Groot mij op geen enkel punt van de onjuistheid van mijn betoog heeft kunnen overtuigen. Ik meen dan ook mijn niet-bedrijfseconomische slotconclusie vooralsnog volledig te moeten handhaven.

Leiden.

D. BOERSMA. ec. drs

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

Van een omzetting van giraal in chartaal geld, die tegen de jaarultimo de geldmarkt soms onder druk pleegt te zetten, was gedurende de verslagweek nog weinig te constateren. De weekstaten van De Nederlandsche Bank per 1, 8 en 15 December gaven in deze periode zelfs een daling van de biljettencirculatie te zien; anderzijds had ook de geleidelijke stijging van het deviezenbezit — waarbij het goudbezit van de circulatiebank méér steeg, dan het bezit aan (overige) deviezen daalde — in dit tijdvak een geldverruimend effect.

De marktdisconto's ondergingen de laatste week weinig verandering. Eén/driemaandpapier noteerde $\frac{7}{8}$ - $\frac{15}{16}$ pCt, vier/zesmaandpapier $\frac{15}{16}$ -1 pCt, terwijl de notering voor schatkistpapier met een resterende looptijd van zeven-elf maanden 1 pCt bedroeg. Callgeld was t/m Vrijdag ruim beschikbaar bij een notering van $\frac{1}{2}$ pCt; per Zaterdag moest de notering echter tot $\frac{3}{4}$ pCt worden verhoogd.

De kapitaalmarkt.

Een nieuwe methode, waarbij getracht wordt het publiek effecten-„minded” te maken, werd de afgelopen week aangekondigd in de vorm van een „effecten-spaar-regeling”, welke neerkomt op het kopen van f 600 Nederlandse obligaties tegen betaling van 24 maandelijks termijnen van f 25. Stelt men dit naast het verzoek van de Vereeniging voor den Effectenhandel aan de publieke n.v.'s om tussentijdse publicaties te verrichten en naast het organiseren van beursbezoeken, dan is het duidelijk dat er de laatste tijd wel enige moeite wordt gedaan voor de her-popularisering van het effectenwezen. Op korte termijn zal men van dergelijke pogingen waarschijnlijk geen grote successen mogen verwachten, mede in verband met de invloed van de huidige inkomensnivellatie op de spaarcapaciteit van de midden-inkomensklassen. Toch zijn deze pogingen van belang, omdat zij in een groot geheel, bijv. tezamen met eventuele wijzigingen in de fiscale politiek en met uitvoering

van plannen omtrent winstdeling door werknemers, er toe zouden kunnen leiden het accent bij de financiering van Overheid en ondernemingen weer in meerdere mate naar de particuliere spaarders te verleggen. In dit verband is ook de weerstand begrijpelijk tegen verschillende van de bovengenoemde plannen van de zijde dergenen, die voorstander zijn van een sterk centraal geleide economie.

Op de obligatiemarkt kondigde de Gemeente Amsterdam de uitgifte van f 10 mln 4 pCt dertigjarige obligaties aan; het succes van voorgaande emissies op voor de beleggers ongunstiger voorwaarden, dan volgens het rentegamma is toegestaan, zal hieraan niet vreemd zijn.

Uit het thans gepubliceerde jaarverslag van de Verzekeringskamer over 1951 blijkt, dat de balanswaarde van de beleggingen van de Nederlandse levensverzekeringmaatschappijen per ult. 1951 f 3.900 mln bedroeg, waarvan slechts f 530 mln de vorm van effecten had, t.w. f 134 mln aandelen en f 396 mln obligaties. Groter was het belang dezer ondernemingen bij leningen op schuldbekentenis (f 1.490 mln) en inschrijvingen in schuldregisters en grootboeken (f 870 mln). Van de totale beleggingen had slechts f 230 mln of 6 pCt van het totaal het karakter van industrie-financiering; dit percentage daalde de laatste jaren. Het opmerkelijke hiervan is niet zozeer, dat de levensverzekeringmaatschappijen voor laatstgenoemd doel weinig risicodragend kapitaal verschaffen, doch wel dat de financiering van het bedrijfsleven d.m.v. niet risicodragend kapitaal door deze maatschappijen van relatief geringe omvang bleef.

Op de aandelenmarkt trokken aandelen Koninklijke wederom de aandacht door geruchten omtrent een interim-dividend, introductie te New York en aflossing van de converteerbare obligaties.

Het feit dat de vordering van de zgn. Arbus-dollars, die aanvankelijk per 31 December a.s. zou plaatsvinden, is opgeschort, heeft ten gevolge, dat de kans dat wederom een aanzienlijk agio voor „Amerikaantjes” te Amsterdam zou ontstaan, wanneer de vraag daarnaar zou opleven, voorlopig verminderd is. Het gaat hier om dollartegoeden, die de arbitrage heeft gekweekt door verkopen van Amerikaanse fondsen naar Amerika. De situatie blijft dus tot nader order deze, dat dit reservoir kan worden aangewend voor aankopen van Amerikaanse effecten die dan in de vorm van certificaten op de Amsterdamse beurs komen.

	12 Dec. '52	19 Dec. '52
Aand. indexcijfers.		
Algemeen	137,1	136,3
Industrie	195,7	194,8
Scheepvaart	152,9	151,8
Banken	128,8	127,6
Indon. aand.	42,0	41,4
Aandelen.		
A.K.U.	151%	150½
Phillips	158	159¼
Unilever	176	173¼
H.A.L.	129	127¼
Amsterd. Rubber	78%	75
H.V.A.	81½	81%
Kon. Petroleum	307%	309%
Staatsfondsen.		
2½ pCt N.W.S.	77%	76½
3-3½ pCt 1947	95%	93%
3 pCt Invest. cert.	95%	94%
3½ pCt 1951	98%	98½
3 pCt Dollarlening	93%	92%
Diverse obligaties.		
3½ pCt Gem. R'dam 1937 VI ...	97	97½
3½ pCt Bataafsche Petr.	98%	98%
3½ pCt Phillips 1948	97½	96%
3½ pCt Westl. Hyp. Bank	90%	90%

J. C. BREZET.

STATISTIEKEN

GECOMBINEERDE MAANDSTAAT VAN DE DRIE NEDERLANDSE GROTE BANKEN EN VAN HET NEDERLANDSE BEDRIJF VAN DE NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ ¹⁾.

(in miljoenen gulden)	Nederlandse Banken										
	31 Dec. 1951 ²⁾	31 Jan. 1952	29 Febr. 1952	31 Mrt 1952	30 April 1952	31 Mei 1952	30 Juni 1952	31 Juli 1952	31 Aug. 1952	30 Sept. 1952	31 Oct. 1952
Activa:											
Kas, kassiers en daggeldleningen	136	102	87	83	122	102	116	107	78	86	71
Nederlands schatkistpapier	1.733	1.825	1.872	1.863	1.901	1.972	2.051	2.179	2.188	2.223	2.297
	1.869	1.927	1.959	1.946	2.023	2.074	2.167	2.286	2.266	2.309	2.368
Ander overheidspapier	113	108	98	69	59	61	56	57	61	85	85
Wissels	18	17	18	14	19	22	17	19	21	24	23
Bankiers in binnen- en buitenland	144	141	136	142	144	125	120	118	128	83	86
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	60	55	60	61	60	61	63	69	67	67	79
	335	321	312	286	282	269	256	263	277	259	273
Debiteuren	793	782	778	773	734	717	708	694	699	702	709
Effecten en syndicaten	52	52	55	58	59	61	64	66	67	69	70
Deelnemingen (incl. voorschotten)	18	19	18	18	18	18	18	19	18	19	19
	863	853	851	849	811	796	790	779	784	790	798
Gebouwen	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Diverse rekeningen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Belegde bestemmingsreserven	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	3.072	3.104	3.125	3.084	3.121	3.142	3.217	3.332	3.332	3.361	3.442
Passiva:											
Crediteuren	2.253	2.286	2.269	2.228	2.294	2.316	2.382	2.499	2.474	2.511	2.494
Wissels	22	21	21	21	17	16	9	6	5	5	6
Deposito's op termijn	420	432	470	470	495	499	501	512	504	498	585
Kassiers en genomen daggeldleningen	66	66	66	60	10	1	—	—	—	6	11
Diverse rekeningen	70	59	60	63	64	70	85	74	108	99	106
Bestemmingsreserven	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2.832	2.865	2.887	3.043	2.881	2.903	2.978	3.092	2.092	3.120	3.203
Aandelenkapitaal	160	160	160	160	160	160	160	160	160	160	160
Reserve	80	80	80	80	80	80	80	80	80	80	80
	3.072	3.104	3.125	3.284	3.121	3.142	3.217	3.332	3.332	3.361	3.442

(In miljoenen gulden)	Nederlandse Banken en Nederlandse Handel-Maatschappij										
	31 Jan. 1952	29 Febr. 1952	31 Mrt 1952	30 April 1952	31 Mei 1952	30 Juni 1952	31 Juli 1952	31 Aug. 1952	30 Sept. 1952	31 Oct. 1952	
Activa:											
Kas, kassiers en daggeldleningen	145	115	119	149	131	195	126	114	109	93	
Nederlands schatkistpapier	2.476	2.512	2.482	2.555	2.639	2.744	2.876	2.910	2.930	3.013	
	2.621	2.627	2.601	2.704	2.770	2.939	3.002	3.024	3.039	3.106	
Ander overheidspapier	137	128	97	94	100	93	85	88	113	112	
Wissels	23	25	22	28	29	25	29	29	31	30	
Bankiers in binnen- en buitenland	168	163	171	177	169	144	148	162	112	105	
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	73	76	80	77	78	79	87	86	86	98	
	401	392	370	376	376	341	349	365	342	345	
Debiteuren	969	958	948	908	876	870	862	854	863	883	
Effecten en syndicaten	61	66	70	68	70	73	75	76	79	80	
Deelnemingen (incl. voorschotten)	27	26	28	28	28	28	26	26	26	26	
	1.057	1.050	1.046	1.004	974	971	963	956	968	989	
Gebouwen	7	7	7	7	7	7	6	6	6	6	
Diverse rekeningen	14	23	12	4	—	—	14	1	1	1	
Belegde bestemmingsreserven	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
	4.100	4.099	4.035	4.095	4.128	4.260	4.335	4.352	4.357	4.458	
Passiva:											
Crediteuren	2.960	2.922	2.859 ²⁾	2.938	2.957	3.095	3.190	3.173	3.194	3.195	
Wissels	23	21	22	18	16	9	6	5	5	7	
Deposito's op termijn	675	713	713	748	756	750	738	738	724	810	
Kassiers en genomen daggeldleningen	66	66	60	10	1	—	—	—	6	14	
Diverse rekeningen	59	60	63	64	82	89	74	108	99	106	
Bestemmingsreserven	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
	3.784	3.783	3.718	3.779	3.813	3.944	4.009	4.025	4.029	4.133	
Aandelenkapitaal	124	214	214	214	214	214	219	219	220	220	
Reserve	103	103	103	103	103	103	108	108	108	108	
	4.100	4.099	4.035	4.095	4.128	4.260	4.336	4.352	4.357	4.458	

¹⁾ In verband met afrondingen behoeft de som der afzonderlijke posten niet met het eindtotaal overeen te stemmen.

²⁾ De Nederlandsche Handel-Maatschappij heeft over December 1951 geen maandstaat gepubliceerd; de in het jaarverslag voorkomende balanscijfers hebben niet betrekking op het Nederlandse bedrijf alleen en zijn derhalve niet met de maandcijfers van voorgaande en volgende maanden vergelijkbaar.

IN- EN UITVOER VAN NEDERLAND ¹⁾.

(waarde in miljoenen gulden)

Jaar	Invoer		Uitvoer		Dekkingspercentage	
	Nov.	Jan.-Nov ²⁾	Nov.	Jan.-Nov ²⁾	Nov.	Jan.-Nov ²⁾
1938	119	118	92	87	77	74
1948	400	408	264	218	66	53
1949	452	431	399	306	88	71
1950	700	641	558	432	80	67
1951	677	818	739	618	109	76
1952	697	712	653	617	94	87

¹⁾ Bron: C.B.S.

²⁾ Maandgemiddelden.

WERKLOOSHEID EN WERKVERRUIMING IN NEDERLAND ¹⁾.

Maand	Geheel werklozen	Geheel wachtgelders	Geregistreerde D.U.W.-arbeiders ²⁾
30 Nov. 1951	92.000	700	19.600
31 Dec. 1951	119.100	1.200	29.100
31 Jan. 1952	137.100	2.100	35.700
29 Febr. 1952	134.700	1.600	38.100
31 Mrt 1952	113.500	500	39.000
30 April 1952	101.100	500	35.100
31 Mei 1952	86.600	1.100	31.800
30 Juni 1952	79.900	1.000	31.200
31 Juli 1952	88.400 ³⁾	.	28.700
31 Aug. 1952	90.400 ³⁾	.	28.100
30 Sept. 1952	85.600 ³⁾	.	25.000
31 Oct. 1952	93.100 ³⁾	.	27.100
29 Nov. 1952	108.200 ³⁾	.	30.400

¹⁾ Bron: „Statistisch Bulletin C.B.S.“

²⁾ Incl. vorstwerklozen, zieken, arbeiders, die ongevallenuitkering ontvingen benevens een aantal personen, dat in het „vrije bedrijf“ werk vond, zonder dat de arbeidsbureaux hiervan tijdig bericht ontvingen.

³⁾ Incl. wachtgelders.

Abonneert U op de E.-S.B.

GEMEENTE AMSTERDAM

UITGIFTE VAN

f 10.000.000,- 4 pCt. 30-jarige Obligatiën

in stukken van f 1000,— nominaal aan toonder.

Ondergetekenden berichten, dat de inschrijving op bovengenoemde uitgifte zal zijn opengesteld op:

MAANDAG, 5 JANUARI 1953

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur

TOT DE KOERS VAN 100 pCt.

bij de kantoren van

De Twentsche Bank N.V.

Lippmann, Rosenthal & Co.

Rotterdamsche Bank N.V.

Incasso-Bank N.V.

Escomptobank N.V.

R. Mees & Zoonen

Hope & Co.

Nederlandsche Handel-

Maatschappij, N.V.

Amsterdamsche Bank N.V.

Hollandsche Bank-

Unie N.V.

Pierson & Co.

**Banque de Paris et
des Pays-Bas**

Heldring & Pierson

Nationale

Handelsbank N.V.

te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, voor zover aldaar gevestigd, op de voorwaarden van het prospectus d.d. 19 December 1952. Prospectussen en inschrijvingsformulieren zijn bij de kantoren van inschrijving verkrijgbaar.

Amsterdam, 19 December 1952.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS
DER GEMEENTE AMSTERDAM.

Elke onderneming van betekenis

in het bezit van bedrijfsauto's, haalt de kosten, verbonden aan

één of meer abonnementen

op het bekende weekblad

„BEDRIJFSVERVOER”

welks inhoud met ingang van 1953 weer verder wordt uitgebreid en verbeterd, er vele malen uit. Technisch staat het blad aan de spits en het brengt alle nieuwe snufjes snel en uitvoerig, terwijl mede zeer veel aandacht wordt geschonken aan de economische kant van de zaak. De prijs bedraagt slechts

f 9.50 per jaar voor E.V.O.-leden,

f 14.50 voor niet-leden

Wie zich met ingang van 1 Januari a.s. abonneert, ontvangt het op 20 December verschenen uitgebreide Kerstnummer gratis!

Een proefnummer wordt gaarne gratis toegezonden.

**ADMINISTRATIE „BEDRIJFSVERVOER”,
POSTBUS 42, SCHIEDAM, TEL. 69300, TOESTEL 1 of 3**

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam (W.)

Telefoon Redactie en Administratie 38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam

*Redactie-adres voor België: Seminarie voor Gespecialiseerde Economie
14, Universiteitstraat, Gent.*

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam (W.).

*Abonnementsprijs, franco per post, voor Nederland en de Uniegebieden en
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f 26,—, overige landen f 28,— per jaar,
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per
ultimo van het kalenderjaar.*

□

*Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk
Rotterdam (W.).*

□

ADVERTENTIES.

*Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de Koninklijke
Nederlandsche Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam
(Telefoon 69300, toestel 1 of 3).*

*Advertentie-tarief f 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rulrieken
„Vacatures” en „Beschikbare krachten” f 0,60 per mm (dubbele kolom). De
administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.*

Losse nummers 75 cts.

